

Sámedikki 2007 jahkedieđáhus

Mearriduvvon guovvamánu 27. b. 2008

Ášši 006/08

SÁMEDIGGI SAMETINGET

Ájovárgeaidnu 50
N-9730 Karasjok/Kárášjohka
Telefon +47 78 47 40 00
Telefaks +47 78 47 40 90
samediggi@samediggi.no
www.samediggi.no

SÁMEDIGGI.....	4
OÐÐA VÁLGAORTNET.....	4
DÁ SSEÁRVU	4
SÁMI STATISTIHKKA.....	5
OVTTASBARGU.....	5
<i>Guovllulaš ovttasbargu</i>	5
Ovttasbargošiehtadusat	5
Hálddašanodastus.....	6
<i>Sámi ovttasbargu</i>	6
Jahkásaš čoahkkimat sámeministariid ja sámedikkiid presideanttaid gaska.....	6
Interreg IV A Davvi ja oasseprográmma Interreg IV A Sápmi	7
<i>Riikkaidgaskasaš ovttasbargu</i>	7
Davviguovloovddideapmi	7
Árktalaš ovttasbargu	8
Barentsovttasbargu.....	8
Eurohpapolitihkalaš forum.....	8
ON.....	9
VUOIGATVUOÐAT	9
<i>Iešmearrideapmi</i>	9
<i>Konsultašuvnnat</i>	10
<i>Sámedikki formalalaš sajádat</i>	12
<i>Riikkaidgaskasaš álbmotrievttálaš gaskaomiid ovddideapmi ja čuovvleapmi</i>	12
<i>Sámi eana- ja resursavuoigatvuodaid dohkkeheapmi ja láhkii čatnan</i>	13
<i>Riikkaidgaskasaš politiijakonferánsa</i>	14
CEAVZILIS BIRASHÁLDDAŠEAPMI.....	14
<i>Dálkkádatrievdamat</i>	15
<i>Areálasuodjaleapmi</i>	15
<i>Suodjalanplánat</i>	16
<i>Boraspirehálddašeapmi</i>	17
<i>Energiija ja bieggafápmu</i>	17
Mohtorjohtalus	18
Máhtolašvuohta, kapasitehta ja váldi	18
KULTURMUITOSUODJALEAPMI	18
SÁMEÁLBMOTFOANDA	20
KULTUVRA.....	20
<i>Kultuvrra ovdanbuktin</i>	20
<i>Kultuvrralaš arenat ja deaivvadansajit</i>	21
Sámi ásašusat	21
Valáštallan.....	21
Girku	22
Museat.....	22
<i>Recalling Ancestral Voices – Sámi kulturárbbi ruovttoluotta fievrrideapmi</i>	23
<i>Rádjaofelaččat</i>	23
<i>Ovttasbargu Sámedikki ja ABM-utvikling gaska</i>	23
<i>Mediat</i>	23
GIELLA.....	24
MÁNÁIDGÁRDDIT	25
OAHPAHUS.....	25
<i>Gávnos</i>	25
<i>Máhttolokten - Sámi</i>	26
<i>Gelbbolašvuođalokten</i>	26
<i>Konferánsat</i>	27
<i>Oahpponeavvoraškadeapmi</i>	27
<i>Oahpahušláhka ja láhkaásahusat</i>	27
<i>Sámi váhnenáirras Vuodđoskuvlla Váhnenlávdegoddái (FUG)</i>	28
EALÁHUSAT	28
<i>Duodji</i>	29
<i>Mátkealáhus</i>	30
<i>Eanandoallu</i>	30

<i>Anadroma ja meara resurssaid hálddašeapmi</i>	<i>31</i>
<i>Boazodoallu</i>	<i>32</i>
<i>Lotmolasealáhusaid ja sámi mátkeealáhusa árvoháhkaprográmma</i>	<i>33</i>
DEARVVAŠVUOHTA JA SOSIÁLA.....	34
<i>Sámi mánáid vuoigatvuodát.....</i>	<i>34</i>
<i>Stuorradiggediedáhus nationála strategiija birra movt njulge dearvvašvuodaerohusaid.....</i>	<i>34</i>
<i>Riikkaidgaskasaš ángiruššan</i>	<i>34</i>
<i>Sámedikki ja regionála dearvvašvuodadoaimmahagaid ovttasbargoorgána</i>	<i>35</i>
<i>Seminárat ja konferánssat.....</i>	<i>35</i>
<i>Romssa Universitehta medisiinna profešuvdnoahpu árvoštallan/nuppástuhttin.....</i>	<i>35</i>
<i>Sámi buhcciid vuoigatvuodaid ja dárbbuid áimmahuššan spesialistadearvvašvuodabálvalusas.....</i>	<i>35</i>
<i>Nationála dearvvašvuodaplána čuovvoleapmi</i>	<i>36</i>
<i>Prošeaktaruđat.....</i>	<i>36</i>

Sámediggi

Sámediggi atná vuodđun ahte Norgga stáhta lea vuodđuduvvon guovtti álbmoga eatnamiid ala: sápmelaččaid ja norgalaččaid. Goappašiin álbmogiin leat seamma vuoigatvuođat ovddidit iežaset kultuvrra ja giela. Sámiin go lea álgoálbmot lea álbmotrievttálaš vuoigatvuohta oažžut erenoamáš kultursuodjalusa ja iešmearrideami. Sámediggi bargá sámi giela, kultuvrra, ealáhusaid- ja servodat-eallima ealáskuhttimiin.

Sámedikki doaibman lea go lea sámiid parlameanta, ovddidit dakkár politihka mas lea ávki sámi servodahkii. Seammás galgá Sámediggi oažžut duohta váikkuhanfámu politihka johtui bidjami dain surggiin mat leat deatalaččat sámi servodahkii. Sámedikkis galgá leat duohta váikkuhanfápmu politihkalaš ja ekonomalaš rámmaeavttuid mearrideamis.

Ođđa váлгаortnet

Sámediggi lea ovddidan lánkaevttohusa ođđa váлгаortnegii mii lea sáddejuvvon Bargo- ja searvadahttindepartementii. Lánkaásahus váldá vuolggasaji váлгаortnega fágálavdegotti árvalusas mii ovddiduvvui cuoŋománus 2007. Ođđa váлгаortnegis evttohuvvo earret eará ahte válgabiirriid lohku unniduvvo nu ahte 13 válgabiirre sadjai bohtet 7 ja áirasiid lohku unniduvvo nu ahte 43 áirasa sadjai bohtet 39. Nuppástusa ulbmilin lea váldoášsis oažžut eanet gorrelašvuođa jienastagaid ja dan gaska geat válljejuvvojit Sámediggái, ja dasto sihkkarastit ahte válgaloahpparehkenastin manašii johtileabbot. Dasto oaivvilda Sámediggi ahte ođđa válgabiirriid namat berrejit čuožžut sámelágas. Danne leat ge válgabiirriid namat evttohuvvon sáme- ja dárogilli.

Sámediggi lea evttohan Ráđđehussii ahte addit Sámediggái válldi mearridit lánkaásahusaid sámediggeválgga čadaheami oktavuodas. Eaktun ferte leat ahte Sámediggi oažžu nu stuorra válldi go vejolaš mearridit válggaidis čadaheami. Departemeanta oaivvilda ahte ođđa váлгаortnega galgá sáhttit válldit atnui áiggil ovdal 2009 válgga.

Dásseárvu

Dásseárvu lea heivehuvvon oassi Sámedikki politihkas. Sámedikkis lea ulbmilin heivehit dásseárvoperspektiivva buot bargguide Sámedikkis.

Sámediggi lea ságastallama bokte iešguđet organisašuvnnaiguin gávnnašan proševttaid maiguin sáhtta ovddidit dásseárvvu sámi servodagas. Sámedikki dásseárvoruđaiguin leat muhtun muddui ruhtaduvvon iešguđet proševttat ja konferánsat. Sámediggi čujuha erenoamážit konferánsii man fáddán lei nuorat ja seksuála miellaguottut Sámis. Sámediggi lea maiddái leamaš mielde ruhtadeamen seminára veahkaválldi birra mii dáhpáhuvvá lagas birrasis sámi báikegottiin, ja maid Norgga Sáráhká lágidi. Dasto lea Sámediggi addán doarjaga dievdduidearvái Dievddut Guovdageainnus.

Ovttas mánggáin sámi organisašuvnnain lea Sámediggi lágidan davviriikkalaš sámi dásseárvokonferánssa, Sámis. Konferánssa ulbmilin lei ovttahttit sámi dásseárvobarggu ásahuvvon davviriikkalaš ovttasbargui. Guovddázis lei sohkaealdásseárvu sámi servodagas erenoamážit, ja álgoálbmotservodagas oppalaččat. Konferánssas ledje oasseváldit Norggas, Ruotas ja Suomas, ja dasto álgoálbmotovddasteaddjit Ruonáeatnamis ja Davveoarje Ruoššas. Konferánsaraportta jurddaboadus lea ahte sámi dásseárvobarggu ferte institušonaliseret, ja ahte sámi dásseárvobarggu ferte oktiortnet njeallji riikkas.

Dásseárvokonferánssa čuovvleapmin lágduvvui miessemánus miniseminára dásseárvvu birra Sámedikki áirasiidda. Dan oktavuodas ovddidii Sámediggeráđđi dásseárvopolitihkalaš čilgehusa Sámedikki dievasčoahkkimii. Sámedikki dásseárvopolitihkalaš doaibmaplána ovddiduvvo 2008:s.

Sámi statistihkka

Buriid politihkalaš mearrádusaid dahkamii atno máhtolašvuotta das movt servodat ovdána. Dasa dárbbasuvvo loguide ja máhtolašvuhtii vuodđuduvvon mearrádusvuodđu man bokte sáhtá oaidnit gos mii leat. Statistihkka ja dutkan leat dakkár gaskaoamit maid bokte sáhtá oaidnit man muttus mii leat, ja maiguin sáhtá mihtidit politihkalaš doaibmabijuid beaktivuoda. Dál lea unnán statistihkka sámi servodatdiliid birra.

Rámmašiehtadus Sámedikki ja Statistihkalaš guovddášbyráa gaska sámiguoski statistihka buvttadeamis lea fas jotkojuvvon 2007:s. Sámi statistihka nubbi jahkegirji almmuhuvvo guovvamánus 2008. Statistihka lávdegoddi lea čohkkejuvvon geografii ja vuodul ja lea meroštallojuvvon goskat Sámedikkis ohcanvejolaš ealáhusovddidan doarjagiid geografalaš doaibmaguvlui (davábealde Sáltoodddara). Statistihkalaš guovddášbyráa bargá ovttas Sámi allaskuvllain/Sámi instituhtain statistihkaid ráhkadeami oktavuodas.

2007:s biddjojuvvui fágalaš analysajoavku mii galgá jahkásaččat buktit raportta sámi servodaga dili ja ovdánandovdomearkkaid birra. Dát dahkkui konsultašuvdnašiehtadusa ektui mii lea stáhta eiseválddiid ja Sámedikki gaska.

Ovttasbargu

Guovllulaš ovttasbargu

Ovttasbargošiehtadusat

Sámediggi lea dahkan ovttasbargošiehtadusaid buot fylkkagiieldaiguin sámi guovlluin. Ovttasbargošiehtadusat leat gaskaoapmin sihkkarastit eanet dásseadis ja einnotahtti rámmaeavttuid. Ovttasbargošiehtadusaid ulbmilin lea nannet ja oidnosii buktit sámi kultuvrra, giela ja servodateallima. Jahkásaččat dollojuvvojit čoahkkimat politihkalaš dásis guoskevaš fylkkagiieldaiguin. Jahkásaččat dieđihuvvo fylkkadikkiide ja Sámediggái doaimmaid, ovdáneami ja ruđaid birra mat leat geavahuvvon. Goappašat bealit fertetit čuovvolit šiehtadusaid. Jahkásaš stáhtus lea deatalaš ulbmiliid juksanbarggus.

Ovttasbargošiehtadusat ođasmahttojuvvojit ja áigejuovdilastojuvvojit jeavddalaččat. Ođasmahttojuvvon ovttasbargošiehtadus Romssa fylkkagiielda ja Sámedikki gaska mearriduvvui skábmamánu dievasčoahkkimis. Ođasmahttojuvvon šiehtadus Romssain lea eanet biddjojuvvon deaddu ealáhusovddideapmái, areálaššiiide ja buktá ođđa ánggirdemiid mánáid ja nuoraid ektui. Dasto viidáset ovddiduvvo dat viiddis ánggirdemii sámi kultuvra siskkobealde, man oktavuodas maiddái sámi kulturguovddážiidda addojuvvojit ođđa ovddidanvejolašvuodát. Bealit leat vuolláičállán ođasmahttojuvvon ovttasbargošiehtadusa Finnmárkku fylkkagiielda ja Sámedikki gaska ja dat meannuduvvo 2008:s. Šiehtadus lea earret eará ođđa artihkkalat ceavzilis ovdáneami, Finnmárkku-opmodaga, arealahálddašemi ja álbmotdearvvašvuoda birra. Dasto lea das láchčojuvvon eanet ánggirusšán kultuvrrain, ealáhusovddidemiin ja davviguovlobargguin.

Jahkásaš čoahkkinn politihkalaš dásis Sámedikki ja fylkkagiieldaid gaska máttasámi guovllus dollojuvvui miessemánus. Čoahkkima ulbmilin lei geahčadit man muttos dat doaibmabijut leat mat šiehtaduvvojede 2005 ovttasbargošiehtadusas. Suorggit mat vuoruhuvvojit 2008:s leat giellaovddidanprográmma, sámi sisdoallu joatkkaskuvllain ja skuvlafierpmádagas. Dasa lassin lea sáváldahkan oažžut ovttasbarggu boraspiriid ektui.

Sámediggi áigu viidáset ovddidit ovttasbargošiehtadusa sisdoalu ja geografalaš doaibmaguovllu. Vuosttaš vuorus lea lunddolaš ovddidit ovttasbarggu Oslo gieiddain.

Hálddašanodastus

Jagi 2010 rájes galgá hálddašeapmi ođasmahttojuvvot. Ođđa álbmotválljen guovllut galget boahit dáláš fylkkagielddaid sadjai, ovddasvástáduš ja doaimmaid juohkáseapmi hálddašandásiid gaska galgá čilgejuvvot ja guovllulaš stáhta hálddašeapmi galgá geahčaduvvot.

Sámediggái lea leamaš deatalaš fuolahit ahte doaimmaid sirdimat eai fuonidivčče dan váikkuhanfámu mii Sámedikkis lea áššesurggiin. Mii mearkaša dan ahte Sámedikkis ain galgá leat vástesaš váikkuhanfápmu go mii das lea konsultašuvdnašiehtadusa bokte maŋŋá go doaimmat sirdojuvvojit guovlluide.

Sámediggi lea konsultašuvnnain ráđđehusain dovddahan ahte háliida gievrrat regiovnnaid nu ahte stuorát doaimmat sirdojuvvojit guovlluide. Dán geažil livččii álkit plánet ollislaš perspektiivva vuodul. Guovllut sáhttet stivret resurssaid seamma sektuvrrain ovta guvlui ja háhkat vejolašvuodaid oktasaš guovllulaš plánemii. Deatalaš lea sihkkarastit guovlluide resurssaid ja gelbbolašvuoda vai sáhttet čuovvolit stáhta sámedipolitiikka. Deatalaš lea ahte Sámedikkis lea duohta sajádat daid stivrejeddji orgánain mat hálddašit resurssaid dakkár guovlluin gos lea sámi árbevirolaš ávkkástallan ja ássanguovllut, ILO-konvenšuvnna 169 ektui. Dát prinsihppa ferte geavahuvvot resurssaid guovllulaš hálddašeami oktavuodas.

Sámi ovttasbargu

Sámi parlamentáralaš ráđđi (SPR) lea institušuvnnalaš ovttasbargu Suoma, Ruota ja Norgga sámedikkiid gaska áššiin mat gusket sámiide maŋŋga riikkas dahje sámiide go lea sierra álbmot. Ruošša beale sámit leat bissovaš searvit. SPR lea sámi jietna riikkaidgaskasaččat.

Norgga beale Sámediggi lea 2007:s váldán badjelasaš SPR presideantaámmáha. SPR lea bargan ON álgoálbmotjulggastusain ja davviriikkalaš sámedikonvenšuvnnain.

Bissovaš foruma sešuvnnas miessemánus 2007 lágidi SPR sierra doaluid mas bargu davviriikkalaš sámedikonvenšuvnnain váldojuvvui ovdan. Ovdal sešuvnna válddi SPR álgaga lágidi árktalaš workshop mas ledje mielde stáhta eiseválddiid, sámedikkiid, álgoálbmotorganisašuvnnaid ja áššedovdiid ovddasteaddjit. Bissovaš foruma workshopas ráhkaduvvui raporta.

SPR atná dásseárvobarggu hui deatalažžan sámi servodahki ja lea danne vuosttaš gearddi addán davviriikkalaš dásseárvobálkkašumi njukčamánuš 2007. Bálkkašupmi addojuvvui Ristenrauna Maggai go son lea bargan sámi giela, sámi dearvvašvuodabálvalusaid ja gárrenávdnasiid boastutgeavaheaddjiid ektui.

Davviriikkaid ráđi rahpansešuvnnas Oslos golggotmánus deattuhii SPR presideanta ahte giella, biras ja árbevirolaš máhtolašvuodát leat deatalaš fáttát sámi álbmogii. Dasto ávžžuhuvvojedje davviriikkaid stáhtat sihkkarastit dan ahte boahteáiggi davviriikkalaš sámedikonvenšuvdna šaddá duohtan.

Jahkásaš čoahkkimat sámeministariid ja sámedikkiid presideanttaid gaska

Davviriikkaid ministariin geain lea ovddasvástáduš sámi áššiin ja sámedikkiid presideanttain lea leamaš čoahkkin Stockholmmas skábmamánuš. Dán čoahkkimis almmat ahte Sámi parlamentáralaš ráđi ruhtadeapmi dál orru ortnašuvvan, go bušeahhtarudat leat addojuvvon geavahussii buot golmma riikkas. Dasto mearriduvvui ahte sámi giellabálkkašumi "Gollegiella" árvvoštallanlávdegotti lahttolohku unniduvvo nu ahte čieža lahtu sajis leat dál vihtta lahtu. Lahtut geahpeduvvojit dainna lágiin ahte dušše dan ráđđehusas mas lea ovdagoddi lea ovddasteaddji árvvoštallanlávdegottis.

Ministarat ja sámedikkiid presideanttat leat duhtavaččat go ON váldočoahkkinn lea mearridan álgoálbmotjulggaštusa. Álgoálbmotjulggaštus lea deatalaš sámpolitiikka hábmemei Suomas, Norggas ja Ruotas. Ruotta lea lohpidan jorgalahttit julggaštusa davvisámegillii ja ruotagillii. Mearrádus lea historjálaččat deatalaš álgoálbmogiid olmmošvuoigatvuodaid ja friijavuodaid dohkkehanbarggus. Julggaštusain nannejuvvo ahte álgoálbmogiin lea seamma árvu ja sis leat seamma vuoigatvuodat “álbmogiin” go muđui eará álbmogiin.

Interreg IV A Davvi ja oasseprográmma Interreg IV A Sápmi

Dan odda Interregprográmma prográmmaáigodagas 2007-2013, áigu Sámediggi ain searvat sámi prográmmii. Interreg IV A Sápmi galgá guoskat olles sámi ássanguvlui. Sámediggi Sámi parlamentáralaš ráđi norgga delegašuvnna bokte galgá ain evttohit ovddasteaddjiid sámi mearridanjovkui ja bearráigeahččanlávdegoddái.

Riikkaidgaskasaš ovttasbargu

Davviguovloovddideapmi

Sámediggái lea hui deatalaš ahte davviguovlluidd álgoálbmogiin lea nana posišuvdna ja doaibma iežaset dili ovddideami oktavuodas. Danne lea deatalaš jeavddalaččat gulahallat ja ságastallat davviguovloássiid birra Sámedikki ja stáhta eiseválddiid gaskka. Jahkebeallásaš oktavuohtačoahkkimiin Sámedikki ja Olgoriikkadepartemeantta gaskka lea leamaš sáhka čuovvovaš fáttáid birra; Davviguovlostrategiijat, álgoálbmotbargu Árttalaš ráđi rámma siskkobealde, Barentsovttasbargu, ON álgoálbmotjulggaštus, sámi prográmmat EU guovllulaš ovttasbarggus, boazoguođohankonvenšuvdna Norgga ja Ruota gaskka, bargu davviriikkalaš sámekonvenšuvnnain, sámiid árbevirolaš máhtolašvuodat ja dálkkádatrievdamat, diehtujuohkin- ja gulahallanprošeakta ealáhusovddidan vejolašvuodaid ja rámmaid birra sámi guovlluin ja kulturdimenšuvdna davviguovlluin ja dasto vel sámedikki riikkaidgaskasaš áŋgiruššamiid ruhtadeapmi. Maŋimus čeahkkin dollojuvvui juovlamánus 2007.

Sámedikki mielas lea hui buorre go álgoálbmotvuoigatvuodat leat mielde dan barggus mii Olgoriikkadepartemeanttas lea olmmošvuoigatvuodaid ektui Ruoššas. Dán bargui buvttii Sámediggi rávvagiid Norgga ja Ruošša olgoriikkaministariid gaskasaš čeahkkinis cuoŋománus 2007. Daláš presideanta lei mielde Norgga delegašuvnnas go stáhtaministarat ledje guossin Ruoššas geassemánus 2007. Ságastallamiin lei eanaš sáhka energiijaovttasbarggu, dálkkádaga ja davviguovloáŋgiruššamiid birra. Sámediggi bivddii stáhtaministara čeahkkinis Murmánska guvernørain erenoamážit váldit ovdan daid hástalusaid mat gusket Guoládaga Sámi Radioi.

Álgoálbmogiid riikkaidgaskasaš polárajagi oktavuodas lea Sámediggi ollu gerddiid deattuhan ahte álgoálbmotvuoigatvuodaid sihkkarastin mii váikkuha árbevirolaš máhtolašvuodaid ja luondduriggodagaid goziheapmái váikkuha posiitivalaččat maiddái dálkkádathástalusaid ektui.

Sámediggi lea 2007:s juolludan ruđaid mángga doaibmabidjui davviguovloáŋgiruššama oktavuodas. SEG – Sámi ealáhus- ja guorahallanguovddáš Deanus lea ožžon doarjaga prošeaktii “Re-etablaring av familiebasert reindrift på Kola”. Sámediggi lea juolludan ruđaid Árranii Divttasvuonas studieplána ovddideapmái álgoálbmogiid hárrái davviguovloperspektiivvas. Diesa leat maid Norlánda fylkkagiella, ja ovttasbargobealit Árran ja Bodáddjo allaskuvla juolludan ruđaid. Sámediggi lea maid addán doarjaga Riddu Riđđu davviálbmogiid guovddáži.

Sámediggi oaidná ahte lea dárbu johtilit duohtan dahkat pilohttaprošeavtta sámiid árbemáhtu birra Sámi ášahusaid davviguovlofierpmádaga olis. Sámediggi oaidná dárbblašlážan ahte davviguovlostrategiijat konkreteriserejuvvojit dainna lágiin ahte ášahuvvo prošeakta árbemáhtu vuogádatlaččat kártemis, duođašteamis ja bisuheamis.

Árktalaš ovttasbargu

Sámediggi lea čuovvolan Árktalaš ráđi Norgga beale ovdagotti dan bokte go lea searvan Norgga delegašuvdnii Senior Arctic Officials (SAO) čoahkkimiin 2007:s. SAO-čoahkkimat čadahuvvojit virgeolbmuid dásis, ja áššit čuovvuluvvojit dađistaga ministtarčoahkkimiid gaskka. Dálkkádatrievdamat ja heivehanstrategiijat, ollislaš resursahálddašepmi, nannejuvvon máhtolašvuotadiehtovuoddu ja beaktileabbo ovttasbargu ceavzilis ovdáneami siskkoale, leat áššiid gaskkas maiguin bargojuvvo. Prošeavttat lea jođus fáttáid ektui nugo dálkkádat, energiija, mearra, dearvvašvuotta ja bearráigeahččan. Sámediggi bargá lávga ovttas Sámiráđiin, mii lea okta guđa álgoálbmotorganisašuvnnas main lea stáhtus bissovaš oassálastin Árktalaš ráđis. Sámedikki dievasčoahkkin lea evttohan ahte ministtarčoahkkin cuoŋo-/miessemánus dollojuvvo Guovdageainnus. Dát váldojuvvui ovdan čoahkkimis Olgoriikadepartemeanttain juovlamánus.

Árktalaš ovttasbargu siskkilda maiddái ovttasbarggu parlamentáralaš čoahkkimiid gaskka árktalaš riikkain. Árktalaš parlamentarihkarkonferánsat lágiduvvojit juohke nuppi jagi. Áigodagain konferánsaid gaskka gozihuvvo ovttasbargu komitea bokte mii čoahkkana moddii jagis. Sámi parlamentáralaš ráđđi (SPR) dat čuovvu čoahkkimiid Standing Committee of Parliamentarians of the Arctic Region (SCPAR). Čoahkkimiid áššelisttus leat earret eará leamaš davvi dimenšuvdna, EU maritiima politihkka, dálkkádatrievdamat ja dearvvašvuotta váttisvuodát. Dasa lassin lea maiddái plánejuvvomin dat gávccát parlamentarihkarkonferánsa mii dollojuvvo Alaskas borgemánus 2008.

Barentsovttasbargu

Sámediggi atná deatalažžan nannet ja viidásetovddidit Barentsovttasbarggu mii lea okta áŋgiruššansuorgi davviguovloáŋgiruššama siskkoale. Danne lea ge Sámediggi dat áidna mii juolluda jahkásaš doarjaga álgoálbmotkantuvrra doibmii Murmánskkas. Álgoálbmotkantuvra lea hui deatalaš Ruošša beale álgoálbmotovttasbarggu buorideami oktavuodas.

Álgoálbmotbargojoavku lea ráhkadan doaibmaplána álgoálbmogiid váste jagiide 2005 – 2008. Okta váldohástalusain doaibmabijuid duohtan dahkamis lea ruhtadeapmi. Sámediggeráđđi lea váldán ovdan Olgoriikadepartemeanttain váilevaš ruhtadeami.

Barents Youth Seminar 2007 lágiduvvui Roavvenjárggas Suomas. Seminára váldofáddán lei aktiivvalaš borgárvuotta ja šláddjivuotta. Doppe ráhkaduvvui julggaštus mii ovddiduvvui olgoriikka-ministtariidda ministtarčoahkkimis Roavvenjárggas skábmamánus. Julggaštus deattuhuvvui ahte stáhtat fertejit sihkkarastit álgoálbmotvuoigatvuodaid Barentsguovllus dainna lágiin ahte dohkkehit ILO-konvenšuvnna nr 169, ja geavahit dan gieskat mearriduvvon ON-julggaštusa álgoálbmogiid vuoigatvuodaid hárrái barggustaset.

Barents guovllulaš nuoraidráđi (BRYC) ja Barents guovllulaš álgoálbmotáššiid bargojoavkku (RWGYI) gaskka dollojuvvui oktasaš čoahkkin seminárabeivviin. SNPL lea ovddastuvvon álgoálbmogiid ovddasteaddjin BRYC:s, ja Sámediggi hálldahusa bokte lea ovddastuvvon álgoálbmogiid ovddasteaddjin RWGYI:s.

Sámedikki ja Romssa ja Finnmárkku fylkkagielladaid gaskasaš ovttasbargošiehtadusa odasmahttima oktavuodas leat bealit formalalaččat ovttaoaivilis erenoamážit bargat viidáset álgoálbmotovddastusa ektui Barentsráđis ja Barents guovlluráđis, ja ahte várrejuvvojit ruđat álgoálbmogiid doaibmaplána čuovvoleapmái Barentsovttasbargus.

Sámediggi deattuha ahte álgoálbmotperspektiiva deattuhuvvo go ovttasbargostruktuurat Barentsovttasbargus geahčaduvvojit. Álgoálbmogat fertejit leat dássásaš bealit institušuvnnalaš ovttasbargus.

Eurohpapolitihkalaš forum

Sámediggi láve searvat Eurohpapolitihkalaš forumii. Eurohpapolitihkalaš foruma čoahkkimis njukčamánus lei okta fáttáin ”Álgoálbmotdimenšuvdna Eurohpas – hástalusat ja vejolašvuodát”.

Sámediggi veahkehii maiddá ovdal čoahkkima ja buvttii evttohusa sisdollui. Sámediggi searvvai maiddá čoahkkimii skábmamánus man fáddán ledje energiija ja dálkkádat.

ON

Ovttastuvvan našuvnnaid bissovaš álgoálbmotforum (PFII) doalai 6. sešuvnnas miessemánus 2007. Dán sešuvnna váldofáddán ledje álgoálbmogiid eatnamat, guovllut ja luondduresurssat. Sámedikkit, Sámiráddi, Ruonáeatnama ruovttustivra ja ICC leat ráhkadan semináraportta mii ovddiduvvui ON bissovaš forumii Arctic Regional Workshop vuodul mii dollojuvvui Københámmánis njukčamánus. Sámediggi oaidná ahte leat stuorra hástalusat dieđáhusa vuoruhuvvon doaibmajuid čuovvolemii oktavuodas riikkaidgaskasaš áŋgiruššansurggiid hárrái, erenoamážit dieđáhusa bajimus strategijaid ektui. Sámediggi vuordá ahte fargga ášahuvvošii fásta rámmajuolludus Sámedikki riikkaidgaskasaš barggu váste Olgoriikkadepartemeantta bušeahta bokte.

Vuoigatvuodát

Bajimus dásis guoskkaha Sámedikki doaibma juohkelágan vuoigatvuodagažaldagaid buot servodatsurggiid siskkobealde. Sámiin leat iešguđetlágan vuoigatvuodát; individadásis, sierra álbmogin ja álgoálbmogin. Sámiin leat árbejuvnon vuoigatvuodát sin árbevirolaš eana- ja čáhceguovlluide ja vuoigatvuodta dáid guovlluid resurssaide mat leat vuodđun oktasaš ávnnaslaš kulturvuđdosii. Vuoigatvuodain lea oktavuodta maiddá surggiide nugo gillii, oahpahussii, dearvvašvuhtii ja kulturmuittuide. Riektivuodđu vuolgá riikkaidgaskasaš álbmotrievttálaččat geatnegahtti konvenšuvnnain, norgga siskkáldas rievttis ja sámiiid boares vieruin ja riekteáddejumiin.

Sámiiid álbmotválljen orgánan Norggas lea Sámedikki ulbmilin bargat dan ala ahte sámiiid vuodđo-vuoigatvuodaid dohkkeheapmi, lágaid implementeren ja geavatlaš hálddašepmi leat vuodđun sámii kultuvrra, giela ja servodateallima ja iešguđet sámii árbevieruid eksisteanssa goziheamis ja nannemis. Sámediggi áigu vuoruhit barggu ahte sámii vuoigatvuodáproseassaide mat leat jođus sihkarastojuvvojit johtilit konklusuvnnat ja gávnojit dakkár čovdosat mat dávistit sámii historjjálaš vuoigatvuodaid ja álbmotriektái. Loahpalaš konklusuvnnat ja mearrádusat eai galgga dahkkojuvvo ovdalgo Sámediggi lea daidda guorrasan.

Sámediggi lea fuolastuvvan go skuvllat ollu sámii báikegottiin heaittihuvvojit gielddaid heajos ekonomiiija geažil. Sámediggi bivdá eiseválddiid farggamusat álggahit doaibmajuid vai skuvllat bisuhuvvojit, mii mearkaša buot gillii, kultuvrii ja ássamii Sámi iešguđet sámii servodagain.

Iešmearrideapmi

Čakčamánus 2007 mearridii ON váldočoahkkinn julggaštusa álgoálbmotvuoigatvuodain. Mearrádus lea historjjálaččat deatalaš álgoálbmogiid olmmošvuoigatvuodaid ja vuodđo friijavuodaid dohkkehanbarggus. Julggaštus dohkkeha čielgasit álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuodá, maiddá sámii álbmoga vuoigatvuodá friija mearridit sin ekonomalaš, sosiálalaš ja kultuvrralaš ovddideami ja sin luondduriggodagaid, ja dasto vuoigatvuodá friija mearridit iežaset politihkalaš dili. Julggaštusas deattuhuvvo maiddá ahte sámiiin lea vuoigatvuodta nannet sin politihkalaš, rievttálaš ja ekonomalaš ášahusaid, maiddá álbmotválljen Sámedikki.

ON olmmošvuoigatvuodálávdegoddi lea gažaldagain Supmii, Norgii ja Ruhtii 1999:s eaktudan ahte sámiiin lea stáhtus dakkár álbmogin mas lea vuoigatvuodta iešmearrideapmái Siviila ja politihkalaš vuoigatvuodaid konvenšuvnnana ja 1966 mannosáš Ekonomalaš, sosiálalaš ja kultuvrralaš vuoigatvuodaid konvenšuvnna 1. artihkala vuodul. Dan eaktuda maiddá áššedovdi lávdegoddi mii lea čielggadan ja evttohan davviriikkalaš sáme konvenšuvnna. Ráđdehus lea go lea dohkkehan ON álgoálbmotjulggaštusa maiddá dovddahan ahte sámiiin lea iešmearridanvuoigatvuodta. Dan go stáhtat leat dohkkehan julggaštusa, lea lunddolaš dulkot ja fertege dulkot dan láhkai ahte sii maiddá čielgasit dovddahit ahte sámii lea dakkár álbmot mas lea iešmearridanvuoigatvuodta dan mearkašumis mii

čuovvu ON konvenšuvnnaid 1. artihkkala, nugo Ruotta lea dadjan raporttastis ON olmmošvuoigatvuođalávdegoddái 2006:s.

ON konvenšuvnnaid 1. artihkkala dulkon dat bidjá rievttálaš vuolggasaji ja rámma iešmearridanvuoigatvuođa ávnnaslaš sisdollui nugo dat lea hábmejuvvon álgoálbmotjulggaštusas ja davviriikkalaš sámekonvenšuvdnaevttohusas. Ávnnaslaš sisdoallu iešmearridanvuoigatvuođas ferte geavahusas hábmejuvvot dego boadusin das movt dát álbmotrievttálaš instrumeanttat leat dulkojuvvon dađistaga ja dynámalaččat riikkaidgaskasaččat. Sámediggi ii sáhte oaidnit ahte livččii makkárge álbmotrievttálaš vuodđu čuoččuhit ahte sámiiid iešmearridanvuoigatvuohta galgá dulkojuvvet eará láhkai go dat iešmearridanvuoigatvuohta mii buot álbmogiin lea álbmotrievtti mielde dáid álbmotriekteprinsihpaid vuodul. Sámediggi oaidná prinsihpalaččat ahte ávnnaslaš sisdoallu iešmearridanvuoigatvuođas boahťa ovdan mángga láhkai ja sorjá das makkár dilis guoskevaš álbmot dahje álgoálbmot lea. Ovttaskas riikkat eai sáhte friija dulkot, ráddjet ja meroštallat álgoálbmogiid iešmearridanrievtti nu ahte dat lea vuostá dan oainnu maid ON lahttostáhtat leat dovddahan ON álgoálbmotvuoigatvuođaid julggaštusas. Dalle dat daninassii headuštivččii ieš oaivila mii lea sihke iešmearridanvuoigatvuođas ja álbmotrievttis.

Konkrehta sisdoallu iešmearridanvuoigatvuhtii ferte biddjojuvvet ja konkretiserejuvvet earret eará nationála lágaid bokte. Láhkabargoproseassa biras-, resursa- ja eanavuoigatvuođain lea dás deatalaš, dasto lea láhkaaddin Sámedikki formalalaš saji ja konsultašuvdnarolla ektui stáhtalaš eiseválddiid beales deatalaš iešmearridanvuoigatvuođa čađaheamis. Sámediggi oaidná váttisin dan go ráđđehus vuostá dovddaha ahte sámiiin lea iešmearridanvuoigatvuohta, muhto nuppe dáfus fas lea jearggalaččat garván konkretiseremis dán vuoigatvuođa láhkaproseassain main leat leamaš konsultašuvnnat 2007:s, nugo plána- ja huksenlága, mearraresursalága, minerállalága, luondduriggodatlága ja sámelága oktavuodas. Deatalaš bealli iešmearrideami oktavuodas lea dat ahte ii galgga addojuvvet lohpi makkárge stuorra ja viiddis duohtademiide sámii guovlluin sámiiid dasa mieđakeahťa. Sámediggi oaivvilda ahte prinsihpas eaktodáhtolaš miehtama ektui dieđiheami vuodul lossa duohtadanáššiiin lea deatalaš mearkkašupmi ja dasa lea doarjja álbmotrievttis. Prinsihppa lea deatalaš sámiiid ávnnaslaš kulturvuodđosa sihkarastima rahčamušaid oktavuodas.

Sámediggi oaivvilda ahte lunddolaš vuolggasadji ja eanemus konstruktiivvalaš ságastallamii iešmearrideami ektui lea dat ahte eanet bidjat guovddášii iešmearridanvuoigatvuođa váldosisdoalu, namalassii ahte sámiiid friija galget sáhttit mearredit sin ekonomalaš, sosiálalaš ja kultuvrralaš ovddideami, ja sin iežaset ulbmiliidda friija geavahit iežaset luondduresursaid. Sámediggi lea oaidnán ahte ráđđehus ollu oktavuodain lea gávnahan dárbbaslažžan dadjat ahte eamiálbmogiid iešmearridanvuoigatvuohta lea ráddjejuvvon dainna lágiiin ahte ii leat vejolaš ásahtit sierra stáhta. Sámiiid beales ii leat áigumuš ja maid eai goassige leat čuoččuhan ahte háliidit luvvejuvvet stáhtas. Danne bahkke dát caggat ságastallama álgoálbmogiid iešmearrideami birra oppalaččat dan sadjái go viidáset ovddida áddejumi ja ovddideami.

Konsultašuvnnat

Stáhta eiseválddiid ja Sámedikki gaskka leat leamaš mángga konsultašuvdnačoahkkima daid prosedyraid ektui maid Sámediggi dohkkehii geassemánu 1. b. 2005 ja mat mearriduvvojedje gonagaslaš resolušuvnna bokte suoidnemánu 1. b. 2005. 2007:s čađahuvvojedje 13 konsultašuvdnačoahkkima departemeanttaiguin. Áššiiin ledje: plána- ja huksenláhka, mearrariggodatláhka, Norgga posišuvnnat álgoálbmotjulggaštusbarggus, doaimbajjut stuorradiggedieđáhusas guolástusaid struktuvrapolitihka hárrái, doaimbajjut stuorradiggedieđáhusas gonagasreabbá hálddašemi birra, láhkaásahus Finnmárkku komišuvnna ja Meahceduoopmostuolu vástes, Finnmárkku komišuvnna čoahkádus, Deanučázadaga guolástanlávdegotti mandáhta ja čoahkádus, sámii guovlluid suodjalanbarggu njuolggadusat, sámii lotnolasealáhhusaid árvoháhkkanprográmma, lastavuvddiid suodjalanplána Finnmárkkus, guovllulaš dearvvašvuođadoaimmaid doaimmadokumeanta ja oahppoplánat 9 iešguđet fágaide vuodđo- ja joatkkaskuvllain. Ođđa boazodoalloláhkaevttohusa ja stuorradiggedieđáhusa guolástusaid struktuvrapolitihka doaimbajjuid hárrái eai ollásit čađahuvvon konsultašuvnnat ovdalga

láhkaevttohus ja dieđáhus ovddiduvvojedje ja maid ii lean šaddan ovttaoaivilvuohra Sámedikkiin evttohusaid ektui. Sámediggi ii leat vuostálastan Mearrariggodatlága dál ovddideamis, muhto ahte proposišuvnnas galgá boahit ovdan movt Ráđđehus johtilit geatnegahtto čuoovvilit álgoálbmotdimenšuvnna nu ahte láhka ollislaččat lea čielga álbmotrievttálaš rámmaid siskkoabealde. Daid eará konsultašuvdnaáššiid ektui mat leat loahpahuuvon 2007:s lea unnit dahje eanet leamaš ovttaoaivilvuohra.

Dál leat jođus oktiibuot 9 konsultašuvnna departemeanttaiguin. Áššin leat: minerálahka, luonddušláddjivuohdaláhka, rievdadusat sámelága válganjuolggadusain, hálldahanodastus, boahhte áiggi sámii kulturmuithálldasapmi, čáhcefápmohuksen Forsanvatnet guovllus Norlánddas, doaibmabijut stuorradiggedieđáhusas sámepolitihka birra ja Sámedikki formalalaš sajádat ja bušeahhtaprošedyrat. Dasa lassin leat jođus máŋga konsultašuvnna suodjalanplánaid ektui mat gusket sámii guovlluid suodjalanbarggu njuolggadusaide.

Konsultašuvdnašiehtadusa olis lea Sámediggi ožžon čielgaset posišuvnna stáhta eiseválddiid ektui go guoská lágaide ja hálldahuslaš doaibmabijuide main lea mearkašupmi sámii servodahkii. Mearrádusain leat eanet gozihuvvon sámii beroštumit ja vuoigatvuođat ja legitimehta lea šaddan viidát. Sámediggái lea deatalaš ahte álbmotrievttálaš konsultašuvdnageatnegasvuođat, mat leat konkretiserejuvvon konsultašuvdnašiehtadusas, čuoovvuvvojit. Danne maiddá go ILO áššedovdikomitea norgga áigodatraporttas skábma-/juovlamánus 2003 celkkii ahte: “Proseassa ja sisdoallu čuoavdekeahhtá leat čadnojuvvon oktii konvenšuvnna gáibádusas”.

Konsultašuvdnaortnet addá Sámediggái vejolašvuođa aktiivvalaččat searvat láhkaproseassaide ja eará áššiid main lea stuorra mearkašupmi sámiiide. Vásihus dán rádjai lea čájehan ahte Sámedikkis máŋgga konsultašuvnnas lea leamaš gáržžes vejolašvuohta ovddidit oainnus láhkaevttohusa ráhkadettiin. Dat lea dagahan dan ahte guovddáš sámepolitihkalaš prinsihpat eai leat válđojuvvon mielde viidáset proseassas. Ollu oktavuodáin leat departemeanttat boahtan konsultašuvnnaide dárbbaslaš fápmudusaide haga. Dát lea váttasmahtán vejolašvuođa gávdnat oktasaš čovdosiid. Konsultašuvdna-proseassas lea maid leamaš váilevaš diehtjuohkin departemeanttaid beales ja dokumeanttat leat váilon, ja ahte čuoalmačilgehusat mat čatnasit eamiálbmotrievttálaš áššiid duvdiluvvojit boahhteáiggi ja bálddalis proseassaide mii lea dagahan dan ahte áššit eai šatta ollislaččat árvoštallojuvvot ja meannuduvvot.

Konsultašuvdnaprošedyraid ráhkadeami oktavuodas stáhta eiseválddiid ja Sámedikki gaskka lei ovttaoaivilvuohra departemeantta ja Sámedikki gaskka ahte čadahit sierra proseassa man bokte gávnnahit prošedyraid Sámedikki bušeahhtabargui, danne go dan oktavuodas čuožžilit sierralágan gažaldagat ja čuoalmačilgehusat.

Juovlamánu 2005 konsultašuvdnačoahkkimis Sámedikki presideantta ja bargo- ja searva-dahttindepartemeantta gaskka lei ovttaoaivilvuohra das ahte biddjojuvvo hálldahuslaš bargojoavku čielggadit ja ovddidit evttohusa Sámedikki formalalaš sajádagas stáhta ođđa bušeahhtaprošedyraid ektui ráđđehusa ja Sámedikki gaskka. Bargojoavku geigii raporttas cuoŋománus 2007. Bargojoavku evttohii sierra bušeahhtaprošedyraid maid bokte ovddiduvvojit earret eará gáibádusat ja fálddagat maid hárrái konsulterejuvvo, ja mat bidjet láidestusaide sierra bušeahhta stuorradiggeproposišuvdnii bajimus ekonomalaš rámmaid ektui Sámedikki doibmii ja sámii ulbmiliidda muđui. Ovttajenalaš Sámediggi lea dorjon evttohuvvon bušeahhtaprošedyraid. Sámediggi konstatere ahte Ráđđehus dán rádjai lea signaliseren ahte ii hálit čuoovvilit bargojoavkkui evttohusa, muhto háliida baicce ovddidit čoahkkindagaldumiid ovddabeallái ráđđehusa bušeahhtakonferánssaid. Sámediggi lea movtta go konsultašuvnnat bušeahhtakonsultašuvnnaid prošedyrain álggahuvvojit. Sámedikki mielas lea dattetge hui váttis gozihit geatnegasvuođaid mat čuvvot ILO 169 artihkkaliid 6 ja 7 ahte galget šaddat duohta bušeahhtakonsultašuvnnat buriin jáhkuin, dainna ulbmiliin ahte šaddat ovttaoaivilii ja oažžut ollislaš dieđuid buot dásiin go ráđđehus geahččala hábmet prošedyraid mat galget doaibmat ráđđehusa dábálaš bušeahhtaproseassas.

Sámedikki formalalaš sajádat

Hálddahaslaš bargojoavku mas ledje lahtut Bargo- ja searvadahttindepartemeanttas, Justiisadepartemeanttas ja Sámedikkis geigii raporttas cuoŋománus Sámedikki formalalaš sajádaga ja bušeahhtaprošedyaraid birra. Raportta jurddaboadus lea ahte berrejit čađahuvvot mánga lágalaš doaibmabiju maiguin sihkkarastojuvvošii Sámedikki eanet sorjjasmeahttun sajádat ráđđehusa ektui, ja maiddá ahte sámelágas nannejuvvo Sámediggi sierra riektesubjektan.

Sámediggi mearridii ovttajienalaččat ahte sámepolitihkalaš ja sámereivttálaš ovdáneami geažil sámelága mearrideami rájes 1987:s lea dárbbaslaš formalalaččat ja lága hámis čilget Sámedikki iešheanalisivuođa ja sorjjasmeahttunvuoda ráđđehusa ektui. Sámedikki mearrideapmi sierra riektesubjektan lea áidna duohta molssaeaktu dán juksamis. Ráđđehus ii leat čuovvolan dán go ii leat váldán álgaga konsultašuvnnaid ektui Sámedikkiin rievdadit sámelága 2007:s, muhto lea dovddahan ahte dat 2008:s áigu álggahit láhkabarggu dainna áigumušain ahte čielggasmahttit ja láhkakodifiseret gustovaš rievtti Sámedikki formalalaš sajádaga ektui. Sámediggi vuordá mielas dan ahte bargu boahť johtui johtilit dainna ulbmilin ahte 2008:s boadášii láhkaproposisuvdna.

Sámedikki hálddašánváldi kulturmuitalága mielde lea leamaš geahččalanortnet 2001 rájes. Cuoŋománus 2005 áshuvvui hálddahaslaš bargojoavku mas ledje lahtut Bargo- ja searvadahttindepartemeanttas, Birasgáhttindepartemeanttas, Riikaantikváras ja Sámedikkis. Bargojoavku gárvvistii raporttas borgemánus 2007. Bargo- ja searvadahttindepartemeantta ja Sámedikki lahtut leat ovttaoavilis das ahte Sámedikki váldi kulturmuitalága mielde galgá nannejuvvot lága bokte, muhto Birasgáhttindepartemeantta ja Riikaantikvára lahtut oavivildit ahte dákkáraš válddi berrejit departemeanttat fápmudit Sámediggái.

Gažaldat movt váldi sámi kulturárbbi hálddašeamis sirdojuvvo Sámediggái guoskkaha mángga dáfus Sámedikki formalalaš sajádaga lagabuidda čilgema ráđđehusa ektui. Danne lea Birasgáhttindepartemeanta háliidan mañidit konsulteremiid das movt sámi kulturmuittut galget hálddašuvvot boahtteáiggis, dassáži go diet bealli lea čilgejuvvon.

Sámediggi lea ovttajienalaččat mearridan ahte dat vuordá ahte Sámediggái nu johtilit go lea vejolaš addojuvvo váldi kulturmuitalágas hálddašit sámi kulturmuittuid, áibbas guovddáš oassin sámi kulturárbbis. Dasto vuordá Sámediggi ahte addojuvvojit dárbbaslaš bušeahhtaresurssat maiguin nannet sámi kulturmuittuid hálddašeami dohkálaččat boahtteáiggis, ja ahte ii leat vuodđu bidjat sámi kulturmuittohálddašeami Sámediggái jos dát vuordámušat eai čuovvoluvvo dohkálaš vugiin. Danne vuordá Sámediggi ahte johtilit čilgejuvvo makkár váldi Sámedikkis galgá leat sámi kulturmuittuide boahtteáiggis.

Riikkaidgaskasaš álbmotrievttálaš gaskaomiid ovddideapmi ja čuovvoleapmi

Álbmotriekti lea vuodđogeđgi láhkabarggu oktavuodas go guoská luondduriggodagaide, eanavuoigatvuodaide, birrasii, gillii, kultuvrii ja oahpahussii.

Čakčamánu 2007 mearridii ON válđočoahkkin julggaštusa álgoálbmotvuoigatvuodain. Dáinna lea bargojuvvon 1984 rájes. Sámi organisašuvnna ja sámédikkis davviriekkain leat ovttas lávga bargan riikkaidgaskasaš álgoálbmotservodagain dán julggaštusa ektui. Davviriekkat maid leat bargan konstruktivvalaččat julggaštusa ektui. Mearráduš lea deatalaš lávki álgoálbmogiid olmmošvuoigatvuodaid dohkkehanbarggus. Julggaštusain duođaštuvvo ahte álgoálbmogat lohkojuvvojit “álbmogiin” main lea seamma árvu ja vuoigatvuodat go muđui buot eará álbmogiin leat. Julggaštus lea deatalaš álgoálbmogiid vealaheami ja oaidnemeahttumin dahkama nogaheapmái. Dán lágan álbmotrievttálaš gaskaomiid ovddideapmi nugo álgoálbmotjulggaštus lea lea vealtameahttun deatalaš álbmogii mii muđui vuoittahalašii dábálaš eanetlohkostivremis. Árvvut nugo vuoigatvuodta iežas gillii, iežas kultuvrii, stivret iežas luondduriggodagaid ja vuoigatvuodta stivret iežas eanaguovlluid leat nu deatalaččat ahte eanetlohku ii galgga sáhttit dan rihkkut. Eanetlohkostivrra

dáinna lágiin gáržžideapmi lea dohkálaš oassi demokratiijas. Sámediggi lea ieš boadus álbmotrievttis ja minoritehta beroštumiid goziheamis demokrátalaš stivrenvuogádaga siskkobalbe. Sámediggi vuordá ahte álgoálbmotjulggaštus čuovvoluvvo ja konkretiserejuvvo sámerievtti ja sámapolitiikka viidáset ovddideamis Norggas. Danne oaidná Sámediggi dárbbu ahte ráđđehus ja Sámediggi ovttasráđiid geahčadit makkár rievttálaš ja politihkalaš váikkohusat julggaštusas leat sámiide Norggas, ja makkár vejolaš doaibmabijuid berrešii álggahit.

Álgoálbmotjulggaštus ferte maid leat áibbas guovddážiis Norgga olgoriikka- ja veahkkepolitihkas riikkaid ektui gos leat álgoálbmogat. Vaikko julggaštus ii čanage rievttálaččat nugo konvenšuvnnat, de geatnegahtta dat dattetge politihkalaččat Norgga stáhta dan geažil go sámit lea álgoálbmot. Sámedikki mielas lea lunddolaš ahte Norga oččoda julggaštusa ON orgánaid bokte ovddiduvvot konvenšuvnnan.

Davviriikkalaš sámekonvenšuvnna áššedovdijoavku geigii raporttas skábmamánu 2005. Dalle lei ovttaoaivilvuotta das ahte dat raporta galgá čuovvoluvvot váikkohusanálisaiguin evttohusa ektui go guoská nátionála láhkaaddimii ja riikkaidgaskasaš olmmošvuoigatvuođaid geatnegasvuođaide. Dáid analysaid galgá de fas sáhttit bidjat vuodđun konvenšuvnna posišuvnnaide ja šiehtadallamiidda. Oktasaš hálddahaslaš bargajoavku Norgga Bargo- ja searvadahttindepartemeantta, Justiisadepartemeantta, Olgoriikkadepartemeantta ja Sámedikki gaska geigii golggotmánu 3. b. raporta mas lea geahčaduvvon Davviriikkalaš sámekonvenšuvdnaevttohus gustovaš álbmotrievttálaš geatnegasvuođaid ja siskkáldas rievtti ektui. Ruota ráđđehus lea maid dahkan vástesaš analysa man oktavuodas Ruota beale Sámediggái lea dieđihuvvon barggu birra. Suoma ráđđehus ii leat gárvvistan analysabarggus, muhto áigu dan gárvvistit giđđat 2008. Ministariid ja sámedikkiid presideanttaid gaskasaš čoahkkimis Stockholmmas skábmánu 14. b. lei ovttaoaivilvuotta das ahte viidáset bargu sámekonvenšuvnnain jotkojuvvo dalle go Suoma analysat gárvvanit giđđat 2008. Davviriikkalaš virgeolmmošorgána galgá fuolahit ahte johtilit ráhkaduvvo evttohus das movt šiehtadallamat sámekonvenšuvnna ektui galget čađahuvvot vai mearráduš das sáhtášii dahkkojuvvo ministariid ja sámedikkiid presideanttaid gaskasaš boahte čoahkkimis. Suoma, Ruota ja Norgga sámedikkiid presideanttaid oktasaš posišuvnna geažil dat galget sámedikkis searvat iešheanalisis beallin šiehtadallamiin, nu ahte lea sáhka 6 oasálaššiehtadallamiin. Sámedikki mielas lea deatalaš ahte Norga doaibmá láidejeaddjin Suoma ja Ruota ektui Davviriikkalaš sámekonvenšuvnna sadjái oččodeami oktavuodas. Sámediggi váillahe dattetge Ráđđehusa posišuvnna dás, ja vuordá ahte Norga doaimmašii láidesteaddjin Suoma ja Ruota ektui davviriikkalaš sámekonvenšuvnna ollašuhttimis.

Go ILO 169 lea viehka viidát árvoštallojuvvon dan rájes go Norga dohkkehii konvenšuvnna 1990:s, ja dat movt konvenšuvdna riikkaidgaskasaččat lea geavahuvvon, de ii berrešii leat váttis heivehit dán konvenšuvnna olmmošvuoigatvuođalágas nugo earret eará ON konvenšuvdna siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid hárrái ja ON ekonomalaš, sosiálalaš ja kultuvrralaš vuoigatvuođaid konvenšuvdna leat heivehuvvon. Ráđđehus lea Soria-Moria-julggaštusas dadjan ahte áigu heivehit nissonkonvenšuvnna olmmošvuoigatvuođalágas. Ráđđehus berre seammás fuolahit ahte ILO-konvenšuvdna nr 169 váldojuvvo mielde. Dalle lea ge daid deataleamos olmmošvuoigatvuođakonvenšuvnnaide sihkkarastojuvvon ovttalágan stáhtus ja beaktilis suodji Norgga rievttis. Dárbu dán dahkat lea vel ain stuorát dál go Norga maid lea jienastan ON álgoálbmotjulggaštusa beali.

Sámi eana- ja resursavuoigatvuođaid dohkkeheapmi ja láhkii čatnan

Go Stuorradiggi mearridii finnmárkkulága 2005:s, de lei dat guhkes ja deatalaš lávki sámi eana- ja resursavuoigatvuođaid dohkkeheamis. Oasit lágas heivehuvvojedje suoidnemánu 2006. Dan oktavuodas lei dárbu ráhkadit njuolggadusaid rievdan meahcceávkástallamiin Fínnmárkkku fylkkas. Go lei unnán áigi čađahit viiddis gulaskuddanproseassa dáin njuolggadusain, de šadde dat dušše gaskaboddosaččat ja galge leat fámus ovttá jagi. Loahpalaš njuolggadusaid mearridii Sámediggi miessemánu 2007 maŋŋá guokte viiddis gulaskuddanvuoru, 7 álbmotčoahkkima ja sierra gulaskuddančoahkkimiid Fínnmárkkku fylkkagiieldain. Bargo- ja searvadahttindepartemeanta dohkkehii njuolggadusaid geassemánu 11. b. 2007. Njuolggadusaid hábmemis bijai Sámediggeráđđi vuodđun prinsihpa mii dál ovdanboahká ON álgoálbmotjulggaštusas ahte rievdadusaid dahje

lihkahallamiid sáhtta dušše dahkat jos dasa eaktodáhtolaččat mieđihuvvo buori diehtjuohkima vuodul, ja šiehtadallojuvvon eavttuid vuodul.

Sámediggi lea čađahan konsultašuvnnaid Justiisa- ja politiijadepartemeanttain ja lea šaddan ovttaoavilvuohhta Finnmárkkukomišuvnna ja Finnmárkku meahcceduopmostuolu lánkaásahusa hárrái. Lánkaásahus dievasmahtta njuolggadusaid finnmárkkulága kapihttalís dáláš vuoigatvuodaid kártema ja dohkkeheami ektui. Lága 5. kapihtal lea dattetge dáláš vuoigatvuodaid kártema ja dohkkeheami ektui gessojuvvon. Sámediggi oaidná deatalažžan ahte komišuvdna nammaduvvo jahkemolsumis 2007/2008.

Sámi vuoigatvuodálávdegoddi geigii árvalusas juovlamánus 2007. Dán árvalusa geigemiin lea Sámedikki mielas loahpahuvvon áigodat goas stuorra čielggadeamit sámerievtti ja sámpolitiikka hábmemis čađahuvvojede Norggas. Sámediggi oaidná deatalažžan dan ahte dál čađahuvvo vuđolaš ja ulbmillaš bargu dan ektui ahte lágas sihkkarastojuvvojit oamastan-, geavahan- ja searvanvuoigatvuodaid eatnamiidda ja resurssaide. Sámi vuoigatvuodálávdegoddi lea evttohan golbma ođđa lága mat leat kárten- ja dohkkehanláhka, hálogalánndaallmennetláhka ja áššemeannudan- ja konsultašuvdnaláhka. Dasa lassin evttoha sámi vuoigatvuodálávdegoddi rievdadusaid várrelágas, bákkelágas, luonddusuodjalanlágas, plána- ja huksenlágas, boazodoallolágas ja astoáigelágas. Sámi vuoigatvuodálávdegoddi lea maid árvoštallan dárbbu rievdadit lágaid riddo- ja vuotnabivddu ektui, muhto diktá riddoguolástanlávdegoddi evttohit konkrehta doaimabijuid dán suorggis. Riddoguolástuslávdegoddi geige árvalusas guovvamánus 2008. Departemeantta ja Sámedikki gaska leat juo 2007:s álggahuvvon konsultašuvnna mat gusket rievdadusaide ođđa mineráallágas ja luondduriggodatlágas. Konsultašuvnna plána- ja huksenlága rievdadusaid ektui leat loahpahuvvon ja Birasgáhtendepartemeantta ja Sámedikki gaska lea šaddan ovttaoavilvuohhta rievdadusaid ektui.

Iešguđet lánkaproseassaid oktasaš bohtosis oktan Norgga álbmotrievttálaš geatnegasvuodáiguin dat oidno šaddet go sámi vuoigatvuodaid dohkálaččat gozihuvvot. Danne oaidná Sámediggi deatalažžan ahte iešguđet lánkaevttohusat meannuduvvojit ollislaččat, ja ahte sámerievttálaš bealit ollásit olles árbevirolaš sámi guovllus gozihuvvojit dain mearrádusproseassain mat leat jođus. Dasto lea vuordá Sámediggi ahte áigumuš ovddidit ášši sámiid ja earáid guolástusvuoigatvuodáin Stuorradiggái dán áigodagas čuovvuvvo.

Riikkaidgaskasaš politiijakonferánssa

Sámediggi lei mielde riikkaidgaskasaš politiijakonferánssas "Annual Colloquium on Crime Prevention" maid dán jagi lágidedje ICPC (International Centre for Prevention of Crime) ja Politiijadirektoráhta. Dan oktavuodas doalai Sámedikki presideanta sáhkavuoru oadjebasvuoda birra álgoálbmotguovlluin.

Sámediggi lea fuolas dan geažil go dál leat rekruttenváttisvuodaid, eanet guovddášteapmi ja politiija-guovllut ovttastahttojuvvojit ahte fáladat sámi guovlluin fuotnána ja šaddá váddáseappot oazžut veahki. Sámediggi bivddii lánčit diliid nu ahte politiijat geain lea gelbbolašvuohhta sámi riekteáddejumiin, boares vieruin ja gielas ožžot vejolašvuoda bargat guovlluin gos lea erenoamáš dárbu dán máhtolašvuhtii. Sámediggi deattuhii ahte politiijat fertejtit čuovvolit daid sámi vuoigatvuodaid mat juo leat buriin vugiin. Dasto deattuhii Sámediggi hástalusaid mat leat sámi juridihkalaš tearpmiid, dulkkaid kvalitehtasihkkarastima oktavuodas riektevuogádagas ja dan oktavuodas go lea vuoigatvuoda geavahit sámegeala riektevuogádagas oppalaččat. Riektesihkarvuohhta lei ge sáhkavuoru čađamani fáddá.

Ceavzilis birashálddašeapmi

Min eallima ja eallinvugiid vuodđun lea biras. Luondu lea vuodđun árbevirolaš ealáhusdoibmii, birasrámmii, ovddeš áiggi vásihusaide, máhtolašvuhtii ja eallinvuohkáii. Olbmuid ja luonddu gaskasaš

oktavuohta lea rievdan čađa gaskka. Máilmmi álgoálbmogat vásihit dán erenoamáš garrasit danne go sin eallinvuohki, iešáddejupmi ja kultuvra ain leat lávga čadnojuvvon luonddu ja luondduburiid geavaheapmái.

Dárbu lea leamaš heivehit odđa eavttuide, ja dat lea riggodahkan kultuvrra ja identitehta oktilašvuoda doalaheamis. Dán áiggi rievda eallinvuoddu ja servodat johtileappot ja viidábut go goassige ovdal. Dát gáibida nana máhtolašvuoda, kapasitehta ja válldi beassat váikkuhit iežamet eallindillái. Sámi servodagas leat ovddabealde hástalusat mat gáibidit dynamalaš politihka ja dakkár hálldašeami man bokte sámi kultuvrra luondduvuodus sihkkarastojuvvo. Riikkaidgaskasaš álgoálbmotvuoigatvuodaid ovddidanbargu, ja álgoálbmotvuoigatvuodaid nationála dohkkeheapmi leat eaktun birasáddjás ovdáneapmái sámi guovlluin. Danne lea vuoigatvuodabargu maid birasbargu. Sámediggeráđđi áigu ovddidit biraspolitihkalaš čielggadusa Sámediggái.

Dálkkádatrievdamat

Birashástalusat mat čatnasit dálkkádatrievdamiidda gáibidit doaimmaid máilmmeservodagas. Dálkkádatrievdamat gusket erenoamážit álgoálbmogiidda geat árbevirolaččat lávga leat atnán luonddu ja lea leamaš dasa oktavuohta. Danne ferte biraspolitihkka riikkaidgaskasaččat biddjojuvvot politihkalaš áššelistui.

Čájehan lea ahte álgoálbmogiid árbevirolaš máhtolašvuodát leat leamaš ávkkálaččat bargui dálkkádatrievdamiiguin ja positiivvalaš heivehanstrategiijaid ovddideapmái. Danne lea dárbu duodaštit árbevirolaš máhtolašvuoda vai sáhtášii gávnnahit odđa heivehanstrategiijaid. Dákkár dieđut dievasmahtášedje sihke dieđalaš máhtolašvuoda ja livččii álkit einnostit váikkuhusaid mat iešguđet doaimbabiiguin šattašedje. Álgoálbmotvuoigatvuodaid sihkkarastin mii váikkuha árbevirolaš máhtolašvuodaid ja luondduriggodagaid suodjaleapmái váikkuha positiivvalaččat daid dálkkádatrievdamat mat leat ovddabealde. Buorre álgoálbmotpolitihkka lea maiddái buorre dálkkádatpolitihkka.

Sámi ealáhusain lea marginála dilli ja daid ekonomiiija lea rašši. Dálkkádatrievdamat ja birasnuoskideapmi buktet odđa hástalusaid doaimma, areálaid ja goluid ektui. Davviguovlluid ekovuogádagat bidjet vuodu min ealáhusaide. Dát ekovuogádagat leat rašit rievdamiid ektui, mii fas váikkuha resursavuoddui. Rašisvuodaañalysain ja heivehanstrategiijain ferte válldi vuolggasaji ealáhusaid árbemáhtus.

Areálasuodjaleapmi

Areálavuoddu mearkaša ollu sámi ealáhusbargui ja ássamii, kultuvrralaš gullevašvuhtii, ja servodateallima viidáset gaskkusteapmái ja ovddideapmái. Árbevirolaš sámi ealáhusvuoigatvuođat dárbašit geavahit stuorra areálaid. Birrasa ja areálaid hálldašeami ja ávkkástallama mearridit guokte beali. Vuos lea eanavuoigatvuoda čilgen ja nubbi lea biras- ja resursahálldašeami lánkačoahkki.

Biras- ja resursalánkaaddin stivre hui ollu dan movt guovllut geavahuvvojit. Danne lea Sámediggi ollu bargan oazžut sámi beroštumiid sihkkarastojuvvot odđa plána- ja huksenlágas. Sámediggi lea juksan ovttaoaiivilvuoda Birasgáhttentdepartemeanttain odđa plánaoasi hárrái plána- ja huksenlágas. Das galgá areálaplánema ulbmilin leat sihkkarastit sámi kultuvrra, ealáhusaid ja servodateallima luondduvuoddu. Sámediggái addojuvvo vuosteággaváldi áššiin mat sáhttet soidadit dán ulbmila. Dát lánkarievdadus lea deatalaš sámi meahccealáhusaid dohkkeheamis.

Sámedikki odđa sadji areálahálldašeamis sorjá áššemeannudankapasitehta nannemis ja vejolašvuodas ieš beassat ráhkadit sámi perspektiivvaid areálahálldašeamis. Dát addá stuorát einnostanvejolašvuoda ja gielddalaš plánaeiseváldiid beales maid dalle buorebut vuhtiiváldojuvvot. Sámediggi vuordá konsulterejuvvot viidáset barggus njuolggadusaid ráhkadeami oktavuođas. Sámediggi lea dál álggahan konsultašuvnnaid Birasgáhttentdepartemeanttain odđa luondduriggodatlága hárrái ja Guolástus- ja

riddodepartemeanttain ođđa mearraresursalága ektui. Dát goappašagat leat guovddáš lágat sámi ávnnaslaš kulturvuođu sihkkarastimis ja sámiid searvamis min luondduresurssaid hálddašeapmái.

Suodjalanplánat

Suodjaleapmi sámi guovlluin sáhtta váikkuhit dan ahte ávnnaslaš eavttut suodjaluvvojit sámi kultuvrra doalaheapmái, ovddideapmái ja viidáset gaskkusteapmái. Dát eaktuda dattetge ahte suodjalanproseassa, sisdoallu ja hálddašeapmi eai amasmahte, muhto nannejit sámi kultuvrra.

Ođđajagimánu 2007 šiehtadusas suodjalanplánabarggu njuolggadusaid hárrái sámi guovlluin, konkretiserejuvvojit konsultašuvnnat suodjalaneiseválddi ja báikkálaš sámi beroštumiid gaskka, ja suodjalaneiseválddiid ja Sámedikki gaskka. Šiehtadus mearkkaša dan ahte Sámediggi einnostahtti vugiin, ollislaččat ja fágalaččat dohkálaš vugiin galgá konsulteret golbma iešguđet hálddašandási. Seammás galgá doallat oktavuoda sámi beroštumiiguin ja báikegottiiguin ja gulahallat daiguin, ja sihkkarastit báikkálaš searvama ja eavttuid bidjama buot suodjalanbargguide sámi geavahan- ja ássanguovlluin. Konsultašuvnnat ja gulahallan máŋgga hálddašandásis gáibidit ollu resurssaid Sámedikkis. Sámediggi vuordá eanet resurssaid dáid doaimmaid goziheapmái.

Konsultašuvnnat leat čađahuvvon álbmotmehciid, eatnadatsuodjaleami ja luonddureserváhtaid ektui maŋŋá go šiehtadus dahkkojuvvui. Dasa lassin leat čađahuvvon konsultašuvnnat hálddašeami ja hálddašanplánaid ektui.

Birasgáhttendepartemeanttas ja Sámedikkis lea leamaš ovttaoaivilvuolta dain suodjalanáššiin maid Ráđđehus ja Luondduhálddašandirektoráhta leat meannudan. Dasto lea šaddan ovttaoaivilvuolta báikkálaš/guovvlulaš dásis fylkamánniiguin ahte áсахuvvo sierra bargolávdegoddi suodjalanproseassaide. Luondduhálddašan direktoráhtain lea čađahuvvon konsultašuvdna hálddašanválddi fápmudeamis guovtti álbmotmeahci ektui (Várnjarga ja Sievju) man oktavuodas ii šaddan ovttaoaivilvuolta.

Sámediggi oaivvilda ahte suodjalaneiseválddit orrot veaháš buorebut guldališgoahtán ja áddegoahtán daid oainnuid maid Sámediggi ovddida. Go guoská álbmotmehciid hálddašanválddi fápmudeapmái, de oaivvilda Sámediggi ahte jos hálddašeapmi galgá leat ILO-konvenšuvnna nr 169 artihkkala 15 nr 1 gáibádusaid siskkobeaalde almmolaš rievttálaš searvamis resurssaid geavaheami, hálddašeami ja suodjaleami oktavuodas, de gal fertejit áсахuvvot sierra hálddašanstivrrat main leat ovddasteaddjit maiddá Sámedikkis. Sámediggi áigu joatkit oktasaš hálddašanortnegiid ásahanbargguin.

Biologalaš šláddjivuoda konvenšuvdna

2007:s lea Sámediggi searvan guovtti bargojoavkočoahkkimii biologalaš šláddjivuoda konvenšuvnna oktavuodas. Okta bargojoavkočoahkkin lea meannudan šiehtadallamiid riikkaidgaskasaš stivrema ektui go guoská genehtalaš resurssaiguin ávkkástallamii. Konvenšuvnna oasálaščoahkkimis lea mearriduvvon ahte šiehtadallamat galget čađahuvvot ovdal jagi 2010. Genaresurssat lea dat goalmmát oassi biologalaš šláddjivuoda konvenšuvnnas, dat guokte vuosttaža leat suodjaleapmi ja biologalaš šláddjivuoda ceavzilis geavaheapmi. Buriid juogadeapmi vuoiggalaččat genaresurssaid oktavuodas galgá earret eará váikkuhit geafivuoda eastadeami máilmmis. Bargojoavkočoahkkimis sáhtii vuohttit ahte oasálaččat ain leat guhkkín eret ovttaoaivilis, ja ahte šaddet váttis šiehtadallamat ovdal go genaresurssaid riikkaidgaskasaš stivrejupmi lea ollašuhthuvvon.

Nuppi bargojoavkočoahkkimis lei sáhka konvenšuvnna artihkkala 8(j) birra mii guoská álgoálbmogiid árbevirolaš máhtolašvuodaid árvvus atnimii, suodjaleapmái ja bisuheapmái. Artihkal guoská maiddá árbevirolaš máhtolašvuodaid odasteapmái ja čadaheapmái, maid vuodul árbevirolaš eallinvuogit, mat leat mávssolaččat biologalaš šláddjivuoda ceavzilis geavaheapmái ja suodjaleapmái dohkkehuvojit. Dán bargojoavkočoahkkima mearrádusain vuhtto ahte stáhtat mat jienastedje vuostá ON álgoálbmotjulggastusa, nugo Austráalia, Ođđa Zealánda ja Canáda, geavahedje vejolašvuoda soidadit mearrádusaid mat gusket álgoálbmotvuoigatvuodaide. Erenoamážit láivudedje dan teavstta mii guoská álgoálbmogiid beales miehtamii ja eanavuoigatvuodaide.

Boraspirehálddašeapmi

Boraspiret goddet ollu sávzzaid ja bohccuid sámi guovlluin. Sávzadoalu ja boazodoalu ekonomalaš vuoddu ii galgga goarránit boraspiriid geažil. Ii sáhte leat riekta go ovttaskas boanda ja boazoeaiggát galgá gillát daid vahágiid mat bohtet das go boraspiret hálddašuvvojit ekologalaččat eahpedásedit. Hástalussan lea suodjalit ealáhusberoštumiid guovlluin gos leat ollu boraspiriid dahkan vaháгат.

Boraspiriid bearráigeahččan ja nálleregistreren ii leat velá ge dohkálaš. Sámedikkis ii leat luohttámuš daid registreremiidda maid vuodul boraspirenálit regulerejuvvojit. Duohtavuodas leat boraspiret ollu eanet go mat leat registrerejuvvon.

Sámediggi oaivvilda ahte galget addojuvvot dárbbaslaš resurssat beavttálmahttit boraspiriid goddima. Eanaš goddinlobiiguin eai nagot goddit boranávddi.

Máhtolašvuoda ovddideami dihte ferte nannoseappot áŋgiruššat dutkamiin. Boraspiret leat juohke beaivvi birra jagi doppe gos boazodoallu ge lea. Erenoamážit boazodoalloguovlluid ektui lea unnán dutkojuvvon.

Gonagasgoaskima hálddašeami ovddideapmi ferte álggahuvvot. Ii sáhte šat joatkit passiivvalaš buhtadusaid máksimiin almmá ahte čadahuvvojit makkárge doaibmabijut dahje reguleremat. Ovdamearka dihte lea Finnmárkkus duodašuvvon ollu jagiid ahte gonagasgoaskin dahká sullii seamma stuorra vahágiid go geatki.

Sámediggi nammada ovttá viđa lahtu gaskkas guovllulaš boraspirelávdegottiide guovlluin gos leat sámi ealáhusberoštumit. Sámediggái lea deatalaš ahte lahtut bures gulahallet guovllu ealáhusberoštumiiguin. Dán dihte leage deatalaš ahte ásahuvvojit fásta deaivvadeamit organisašuvnnaide ja boraspirehálddašeapmái.

Sámediggi gáibida ahte juolluduvvojit ruđat náliid buorebut reguleremii, buoret ortnegiidda vahátelliid goddimii, eanet dutkamii, gonagasgoaskima hálddašeapmái vuogi ovddideapmái, ja dasto buorebut bargat organisašuvnnaid ja hálddahusa gaskasaš gulahallamiin vai lea vejolaš čadahit mearriduvvon boraspirepolitihka. Dáin guovlluin sturrot dušše ain vaháгат ja buhtadusaid máksimat jos eai čadahuvvo vahágiid eastadandoaibmabijut.

Energii ja bieggafápmu

Sámedikkis ja Norgga čazádat- ja energiiadirektoráhtas (NVE) lei čoaškin ođđajagimánus 2007 bieggafápmohuksema ja eará energiijaáššiid birra sámi guovlluin. Lei ovttaoaivilvuolta das ahte NVE ja Sámediggi ovtta ráhkadit njuolggadusaid/prosedyraid energiijaáššiid meannudeapmái konsultašuvdnašiehtadusa ektui mii lea stáhta eiseválddiid ja Sámedikki gaskka. NVE galgá ráhkadit evttohusa dáid njuolggadusaide/prosedyraide. Árvoštallojuvvo galget go dollojuvvo fásta jahkebeallásaš čoaškimat NVE ja Sámedikki gaskka. NVE doallá ain sierra čoaškimiid energiijaáššiin jos dat sáhttet guoskat sámi beroštumiide.

Dál leat bargamin mánggain stuorra huksenáššiin sámi guovlluin. Sámediggi lea gáibidan konsultašuvnnaid go guoská plánejuvvon linjái Báhcavuona ja Hammarfeasta gaskka, Čorgasnjárgga bieggafápmorusttegi Davvisiidda ja Gáŋgaviikka gielldain ja Hamnefjell bieggafápmorusttega konsešuvdnaohcamii Báhcavuona gielldas. Sámediggi lea maid ožžon gulaskuddanreivve 9 bieggafápmorusttegi Fosen-njárggas guoskevaš fierpmádatlaktimiin. Muhtun čáhcefápmohuksema earret eará Finnmárkkus ja Norlándaš šaddet vuostálaga boazodoaluin. Mángga dáid áššiid ektui šaddá dárbu konsulteret. Danne sávvá Sámediggi ahte dat álggahuvvon proseassa NVE:in njuolggadusaid/ prosedyraid hárrái geargahuvvojit hui johtilit.

Mohtorjohtalus

Mohtorfievrruiguin johtalepmi meahcis lea ođđa áiggi meahcegeavahan ja – ávkkástallanvuohki. Seammás diehtit mii ahte bievlavuodjin mohtorfievrruiguin sáhtta billistit luonddu. Dieinna lágiin sáhtta bievlavuodjin áiggi mielde goaridit sámi kultuvrra luondduvuđđosa. Vuosttažettiin goarida mohtorfievrruiguin eanet johtin sámi kultuvrra luondduvuđđosa, muhto nuppe dáfus sáhtta dat fas leat mielde nannemin sámi kultur- ja luonddudálloalo. Dán problematihka geažil gártá ge bievlavuodjima meannudeapmi váttis áššin.

Sámediggi lea buktán gulaskuddancealkámuša ođđa njuolggadusevttohussii mii guoská meahcis ja čázadagain mohtorfievrruiguin vuodjimii. Sámediggi áigu vuordit ođđa mohtorjohtaluslága konsulteremiin dassáži go Birasgáhttendepartemeanta vejolaččat meannuda ášši. Dasto lea Sámediggi deattuhan ahte evttohusa dokumeantavuodđu lea menddo heittot, eaige man ge láhkai leat árvoštallojuvvon makkár árvvut leat biddjojuvvon vuodđun luonddu ja eatnadaga geavaheapmái ja áddejupmái. Váillahit árvoštallamiid riikkaidgaskasaš birasrievtti ja olmmošvuoigatvuodaid ektui, ja dasto ahte evttohusas ii movtge leat lagabuidda sirrejuvvon ealáhusdoaimma, dáláávkástallan ja ávkkástallan astoáiggis.

Máhtolašvuohta, kapasitehta ja váldi

Máhtolašvuohta, kapasitehta ja váldi leat eaktun dasa ahte sámi servodat galgá sáhttit váikkuhit sin eallindili. Finnmárkkuláhka attii ođđa vuommi álbmotrievttálaš geatnegasvuodaid čadaheapmái sámiiid ektui Norggas. Sámediggi lea ožžon viehka ollu ođđa doaimmaid maid gozihit. Konsultašuvdnašiehtadus, sámi guovlluid suodjalanbarggu njuolggadusat, rievdadusat plána- ja huksenlágas ja sierra boraspirelávdegottit mas leat Sámedikki nammadan lahtut, leat ovdamearkan dasa ahte Sámediggi ja sámi organisašuvnnat /báikegottit leat eanet beassan searvat min guoski áššiid hálddašeapmái. Válddi ektui lea dattetge ain ollu bargu.

Jos Sámedikki bargun galgá leat sámi beroštumiid goziheapmi ja birashálddašeapmái searvan, de ferte kapasitehta mealgat nannejuvvot. Dáikko eai leat guovddáš eiseválddit nannen Sámedikki resurssaid. Sámedikki mielas lea dát dilli hui duodalaš.

Sámi máhtolašvuođa birasiid biras- ja kulturamáhtolašvuođa oktavuodas ferte nannet sihke lasi juolludusaiguin ja strategalaš ovttasbarggu dáfus. Birasáddjás ovddideami oktavuodas mii sihkkarastá sámi ávnnaslaš kulturvuoddu ii leat sáhka dušše ollu buriid ovttaskas doaimbajuid hábmemis. Dárbu lea maiddái hukset rievttálaš, ekonomalaš ja institušuvnnalaš rámmaid maid olis lea vejolaš searvat ja olahit bohtosiid.

Kulturmuitosuodjaleapmi

Sámi kulturmuittut leat birasresursa, árvoháhkkan resursa sámi servodagas ja leat deatalaččat sámi historjjá ja ovdahistorjjá duodaštanávnnasin. Kulturmuittut čájehit makkár oktavuodha olbmuiin lea leamaš eatnadahkii ja lundui ja movt daid leat geavahan áiggiid čada, ja čájeha maid eatnadaga ja luonddu mearkkašumi ekonomalaš, sosiálalaš ja oskkoldatlaš beliide. Kulturmuittut sámi dálááigeoktavuodas addet historjjálaš máhtolašvuođa, kultuvrralaš gullelašvuođa ja dihtomiellalašvuođa das movt luondduin dál galgá ávkkástallat ja movt doppe johtalit.

Sámediggái lea fápmuduvvon váldi kulturmuittolága mielde hálddašit sámi kulturmuittuid. Sámedikkis lea ovddasvástádus viiddis geografalaš guovllus masa gullet 6 fylkkagieldda ja guovllut Opplánddas ja Møre ja Romsdalas. Sámediggi lea meannudan ollu plánaáššiid main oktavuodha gieldaiguin, doaimbabbiddjooamasteaddjiiguin ja kulturmuittohálddašeami nuppi lađđasiin lea leamaš deatalaš. Sámediggi čadaha ollu stuorat ja unnit geahčadeamiid mii lea oassi válddi geavaheamis. Sámediggi duodašta sámi historjjá sámiiid eavttuid mielde dainna lágiin ahte ieš aktiivvalaččat bargá kulturmuittuiguin ja kulturbirasiiguin. Sámedikki doarjjaortnega bokte kulturmuitosuodjaleapmái leat eaiggádat ja eará berošteaddjit ožžon vejolašvuođa sealluhit, láhčit ja duodašit sámi kulturmuittuid.

Maŋimuš jagi áigge lea dahkkojuvvon stuorát registrerenbargu Sætermoenis, Meavkkis ja Ráissá álbmotmeahcis. Ollu automáhtalaččat ráfáidahttojuvvon sámi kulturmuittut leat registrerejuvvon. Dáin siseatnanguovlluin čatnasit eanaš kulturmearkkat boarraset áiggi goddebivdui ja boazodollui. Kulturmuittuid kártema bokte suodjaluvvo sámi kulturárbi buorebut ja dat buktá maid eanet máhtolašvuoda sámi historjjá birra.

Sámediggi lea 2007:s čuovvolan 2006-2020 guhkesáigeplánas sámi kulturmuittuid ja báktedáidaga seailluheami hárrái. Dát lea dahkkojuvvon dan bokte go eamihávdesadji Murggehis/Klubben Unjárgga gieldda ja Čáhcesullo gieldda ráji gaskkas lea sihkkarastojuvvon, báktesárgumiid seailluhanbargu Álda/Aldonis Unjárgga gielddas lea čađahuvvon ja sámi kulturmuittuid seailluhanbargu Gjerdalenis Hábmira suohkanis lea čađahuvvon, ja dasto lea hávdesadji arkeologálaččat iskkaduvvon nuortalaš gilis Njávdamis Máttá-Várjjaga gielddas.

Sámedikki huksensuodjalanplána lea čuovvoluvvon dan plánejuvvon Sirbmá prošeavtta bokte Deanus mii dál lea álggahuvvon. Konkrehta suodjalanbarggu lassin lea prošeavtta ulbmilin ovddidit min huksensuodjalanbarggu. Dan oktavuodas lea bargojuvvon duođasteimiin, ođastemiin ja báikkálaš snihkkáriid oahpahemiin. Deanu gieldda, gilisearvi ja skuvla leat leamaš mielde barggus. Riikaantikvára lea dorjon barggu.

Sámediggi oaidná ahte dárbbášuvvo gelbbolašvuohtabiras sámi fanas- ja fanasduddjonárbevieruin. Fanassuodjalanguovddáš lea dat ásahus mas nátionála oktavuodas lea ovddasvástádus dán fágasuorggis.

Sámediggi lea aktiivvalaččat oččodan Ceavccageađggi/Mortensnes guovllu Unesco máilmeárbelistui. Dát ášši lea ovdal ovddiduvvon Birasgáhttentdepartementii ja dan birra lea ságastallojuvvon Sámedikki dievasčoahkkimis.

Sámediggi meannudii ášši boahpteáiggi sámi kulturmuithálddašeami birra čakčamánu 2007. Dalle deattuhuvvui ahte sámit ieža fertejit beassat hálddašit iežaset kulturárbbi. Sámi kulturmuittut lea deatalaš oassi dán kulturárbbis. Sámediggái, mii lea sámiid ovddasteaddji orgána, ferte lága bokte addojuvvot váldi hálddašit sámi kulturmuittuid. Dát duohtan dagašii stáhta bajimuš ovddasvástádusa sámepolitihkas ahte Sámediggái galgá addojuvvot eanet váldi ja mearridanváldi áššiin mat sámi álbmogii leat erenoamáš deatalaččat. Sámediggi lea deattuhan ahte boahpteáiggi kulturmuithálddašeapmái adnojit eanet dárbbášlaš resurssat.

Maŋimuš jagiin leat eanet ja eanet jearahišgoahtán digitála geografalaš dieđuid. Sámediggi ja Finnmárkku fylkkagielda leat 2005:s álggahan ovttasbargoprošeavtta geografalaš diehtujuohkinvuogádagaid (GDV) atnui váldimiin kulturmuithosuodjaleami oktavuodas. Dan guovtti jagis maid prošeakta lea bistán, leat ráhkaduvvon ođđa digitála dagaldumit go guoská geodiehtovuđđui ja leat buoridan organisašuvvna gelbbolašvuoda mealgat. Prošeakta lea buriin vugiin nannen ovttasbarggu Finnmárkku fylkkagielddain ja sáhtá dadjat ahte leat dainna lihkostuvvan hui bures. Boahpteáiggis sáhtá GDV geavahit maid eará fágafealhttain go sámi kulturmuithosuodjaleamis.

Sámedikki ulbmilin lea ahte buot ráfáidahttojuvvon sámi kulturmuittut galget registrerejuvvot Askeladdenis, ja sierra prošeakta lea ge čađahuvvon dainna ulbmilin. Eanaš sámi kulturmuittut Finnmárkkus, Romssas ja Davvi Norlánddas leat registrerejuvvon dán diehtovuđđui. Máttasámi guovllus leat registreremat easkka álggahuvvon. Sierra prošeakta sámi viesuid registreremiin lea álggahuvvon. Riikaantikvára lea ruhtadan oasi Askeladden-prošeavttain.

Sámediggi lea dán jagi áigge buktán oidnosii Sámedikki kultursuodjalanbarggu iešgudet forain. Dát buvttiha vel stuorát áddejumi ja legitimitehta dan buori ja viiddis bargui maid Sámediggi dahká dán fágasuorggis.

Sámeálbmotfoanda

Stuorradiggi lea sámieálbmotfoanddas várren 75 miljon ruvno oktasaš buhtadusa dáruiduhttinpolitihkka dagahan vaháigiid ja eahperievtti geažil sámieálbmogii. Sámediggi galgá hálddašit foandda reanttuid/buvttadusa.

Sámeálbmotfoandda ásaheapmi lea dušše okta lávki dan guvlui ahte njulget daid vaháigiid ja gillámušaid maid sámieálbmogin leat gártan gillát máŋga sohka buolvva. Foanda okto ii leat doarvái njulget daid gillámušaid maid dáruiduhttin lea dagahan. Ain lea stáhtas ovddasvástádus njulget daid vaháigiid maid geažil sámieálbmot lea gártan gillán.

Sámediggi mearridii skábmamánus geavahišgoahtit sámieálbmotfoandda. Sámedikki dievasčoahkkin mearridii ahte dievasčoahkkin lea foandastivra, ja ahte Sámediggi mearrida foandda reanttuid geavaheami lagabuidda jahkásaš bušeahhtamearrádusain. Sámediggi lea mearridan vuoruhemiid ja áŋgiruššansurggiid sámieálbmotfoandda geavaheapmái áigodagas 2008-2009. Oasit foandda ruđain galget geavahuvvot giellaovddidandoaibmabijuide, girjjálašvuhtii ja árbevirolaš máhtolašvuoda duodašteapmái ja gaskkusteapmái.

Kultuvra

Kultureallin lea hui deatalaš identitehta nannemii seammás go dat ealáskuhtá báikegottiid dainna lágiin ahte olbmot háliidit ássat doppe. Go sámieálbmot lea nanus, de addá dat oadjebasvuoda ja deatalaš riekkisváikkuhusaid loaktima ja eallinkvalitehta dáfus. Kultuvrii gullet maiddái dakkár arenat ja deaivvadansajit gos dáidda ja kultuvra gaskkustuvvo, ja viidáset áddejumis gullet dasa maid valášállan, museat, bibliotehtat ja media.

Báikkálaš, guovllulaš ja nationála sámieálbmot ásaheami ja kultuvrralaš arenat ja deaivvadansajit leat deatalaččat sámieálbmot servodaga ovddidanbarggus. Dat mii bohtá ovdan filmmaid, musihka, girjjálašvuoda, dáidaga ja teáhtera bokte lea mielde buktimin oidnosii sámieálbmot kultuvrra.

Kultuvrra ovdanbuktin

Sámieálbmot musihkka lea mielde buktimin oidnosii ja loktemin sámieálbmot sihke sámieálbmogii ja muđui máilbmái. Deatalaš lea nannet ja ovddidit sámieálbmot musihkkabirrasa ja addit vejolašvuoda gaskkustit sámieálbmot musihka. Ovttasbargošiehtadusaid bokte fylkkagiellaiguin galgá Sámediggi leat mielde láchčimin sámieálbmot musihka buvttadeami ja gaskkusteami. Sámediggi áigu árvvoštallat etnomusihkkaguovddáža ásaheami, ja áigu aktiivvaččat bargat luđiid ja eará sámieálbmot musihka gaskkustemiin.

Sámediggi vuordá buoret rámmaeavttuid sámieálbmot filmmaid ovddideapmái. Jos galgá eanet áŋgiruššat sámieálbmot filmmaid ovddidemiin ja buvttademiin, de dárbašuvvojit sámieálbmot filmmaid ovdánahttimii buoret ekonomalaš rámmat ja eanet arenat. Dien oktavuodas oaidná Sámediggi hui positivalažžan daid plánaid mat leat ráhkaduvvon riikkaidgaskasaš sámieálbmot filbmaguovddáža ásaheamis Guovdageidnui. Dán lágan filbmaguovddáža olis buorránivčče sámieálbmot filmmaid ovdananvejolašvuodat, šattašii buoret ovttasbargu riikarájiid rastá ja ođđa vejolašvuodat filmmaid ovddideapmái álgoálbmotperspektiivvas.

Guhkkit áigge lea leamaš nu ahte rámmaeavttut sámieálbmot čáppagirjjálašvuoda almmuheapmái ja doaibmadoarjja sámieálbmot lágadusaide leat leamaš unnán dohkálaččat. Sámedikkis lea dattetge leamaš vejolašvuoda guovtti manimus jagis vuoruhit dan badjelii, muhto leat ain ollu gárves manusat čáppagirjjálašvuodas mat leat gárvasat almmuheami vástet. Sámediggi áigu geavahit muhtun oasi sámieálbmotfoandda ruđain muhtun dáid proševttaid gárvvisteapmái. Dát lea maid čuovvoluvvon 2008 bušeahtas.

Sámi teáhterat leat hui deatalaš arenat lávdedáidaga gaskkusteami ja vásiheami oktavuodas. Sámedikkis lea ulbmilin sihkkarastit teáhteriidda buoret ekonomalaš rámmaeavttuid, nu ahte dat sáhttet addit fáladagaidda olles sámi ássanguovllus. Sámediggi lea vuoruhan nannet Beaivváš Sámi Teáhtera doaibmaruhtadeami. Sámediggeráđis leat leamaš čoahkkimat Girko- ja kulturdepartemeanttain sámi nationála lávddi huksema birra Guovdageidnui.

Áarjelhsaemien Teatre lea deatalaš máttasámi giela, kultuvrra ja identitehta nannemis. Jagi 2006 rájes lea teáhter ožžon fásta doaibmadoarjaga Sámedikki bušehta bokte. Dan ovttas ruhtadeapmi lea guorahallojuvvon máttasámi guovllu ovttasbargošiehtadusaid oasálaččaiguin. Sámediggi lea duppalastán doaibmadoarjaga teáhterii 2008 bušehtas.

Jagi 2004 dagai Sámediggi ovttasbargošiehtadusa Sámi Dáiddárráđiin/Samisk kunstnerråd (SDR). Sámediggi lea 2007:s čadahán šiehtadallamiid odđa šiehtadusa hárrái jahkái 2008. Dát šiehtadallamat boatkanedje, ja danne lea rámma mearriduvvon Sámedikki 2008 bušehta bokte. Dáiddáršiehtadusa rámma 2008:s lea 4 350 000 ruvnno, dat seamma mii lei 2007:s.

Kultuvrralaš arenat ja deaivvadansajit

Sámi ásašusat

Sámediggi vuoraha sámi kultuvrrain eanet ángiruššama ja danne lea ulbmilin deaivvadit buot sámi kulturásahusaiguin ja –organisašuvnnaiguin. Sámedikkis leat leamaš čoahkkimat muhtun sámi ásašusaiguin. Áššit maid birra lea leamaš sáhka leat ovttabargošiehtadusaid čuovvoleapmi fylkkagielddaguin, earret eará vejolašvuodaid birra geavahit sámi čálamearkkaid diehtovuoduin ja guovttegielalašvuoda goluid ruhtadeapmi.

Várdobáiki sámi guovddáš lea ráhkadan latnja- ja doaibmaplána sámi guovddáša/kulturviesu várás. Plána lea ráhkaduvvon Sámedikki mearrádusa vuodul mii guoská sámi museadoaimma oassečielgga-deapmái Davvi-Norlánddas ja Romssas, mas Sámediggi bijai vuodđun ahte Várdobáikái biddjojuvvo sámi museaovddasvástádus Máttá-Romssas/Davvi-Norlánddas. Plánas lea hábmejuvvon kulturviessu mas leat ollislaš musea, kantuvrrat, čoahkkim- ja kursalanjat ja lanjat oktasas doaimmaide.

Sámediggi bidjá vuodđun ahte museadoaimma Romssas ja Davvi Norlánddas galgá ovddiduvvot dáláš kulturguovddášiid oassin. Dat mearkkaša ahte Ája sámi guovddášii biddjojuvvo sámi museaovddasvástádus Davvi-Romssas ja davit Gaska-Romssas. Galgá ovddiduvvot sámi musea mii biddjojuvvo Sámedikki hálddašeami vuollásažžan. Museahuksen šaddá leat oassi plánejuvvon huksemis Ája sámi guovddáša oktavuodas.

Valáštallan

Sámediggi háliida movttiidahttit sámi nuoraid ángiruššat valáštallamiin. Danne lea Sámediggi ásašan valáštallanbálkkašumi sámi valáštalliid váste. Bálkkašupmi geigejuvvui vuosttaš gearddi 2007:s Oda Utsi Onstadii luodovaláštallamis ja Siv Anja Miennai taekwondos.

Sámediggi lea mánggaid jagiid bargan aktiivvalaččat ekonomalaš rámmaid buoridemiin sámi valáštallamii. Dat lea deatalaš danne vai sámi valáštallama sáhtta čadahit ja viidáset ovddidit sihke govdotat- ja njunušvaláštallandásis. 2007:s addojuvvui sámi valáštallamii oassi speallanruđain mii lei 500 000 ruvnno. Ruđaid hálddaša Sámediggi ja Sámediggi lea addán ruđaid Sámiid valáštallanlihtu-Norga/Samenes idrettsforbund-Norge (SVL-N) geavahussii. Ulbmilin dainna lea láchit dilálašvuodaid sámi valáštalliide, erenoamážit mánáide ja nuoraide.

Sámiid Valáštallanlihtu/Samenes idrettsforbund (SVL) organisere valáštallandoaimmaid sámi ássanguovlluin, rájárastá perspektiivvain. SVL-N ja Sámi spábbačiekčanlihtu/Samisk fotballforbund (SSL) leat mielde SVL:s mii organisere doaimma Norggas. SVL organisere sámi measttirgilvvuid ja sámi riikkaservviid, ja dieinna lágiin dat lea deatalaš ja mávssolaš dan gullevašvuoda nannemis ja

ovddideamis mii sámiin lea riikkarájiid rastá. SVL vällje oasseváldiid Arctic Winter Games doaluide mat lágíduvvojit juohke nuppi jagi. Dat lea positívvalaš arena gos valáštallan ja álgoálbmotnuorat besset deaivvadit riikkaidgaskasaš dásis.

Guovvamánus 2007 fokuserejuvvui sámi valáštallan SVL olis Romssas, gos ledje spábbačiekčamat nissonolbmuide Sámi ja Ålandda gaskka, čuoigamat/njoarostangilvu, valáštallangála ja NM heargevuodjin.

Girku

Sámedikkis lei čeahkkin Sámi girkoráđiin guovvamánus 2007, gos Sámi girkoráđđi dieđihii doaimmas birra ja deatalaš áššiid birra maid ráđđi meannuda. Girkoallin lea hui mávssolaš ollu sámiide, ja danne lea sámi girkoallin deatalaš Sámediggái. Sámediggi áigu dađistaga doallat oktavuoda Sámi girkoráđiin áigeguovdilis áššiin.

Museat

Sámedikkis lea leamaš fokus museaodastussii 2007:s. 2006:s ásahuvvojedje Saemien Sijte máttasámi guovllus ja Davveoarjesámi museasiida davvisámi guovllus nannejuvvon ovtadahkan. 2007:s leat návccat leamaš čohkkejuvvon bargat Deanu ja Várjjaga museasiiddaiguin. Romssas ja Davvi Norlánddas lea ráhkaduvvon sierra oassečielggadus das movt ođastus galgá čadahuvvot. Dát mearriduvvui dievasčeahkkimis guovvamánus 2007. Ollislaš sámi perspektiivva vuodul lea Sámediggi bargan dan ala ahte sámi museadoaibma ovddiduvvo guovllu dáláš kulturguovddážiid oassin. Kulturguovddážit galget dattetge ieža ráhkadit vuodtu museadoibmii, ja Sámediggi lea dien oktavuodas addán doarjaga ovddidanproševttaide Árran julevsámi guovddáži, Várdobáiki sámi guovddáži ja Ája sámi guovddáži.

Davveoarjesámi museasiida oaččui 2006:s ovddasvástádusa nationála sámi museafierpmádaga fierpmádatoktiordnejeaddjin. Dien oktavuodas ráhkaduvvui ja vuolláičallojuvvui fierpmádatšiehtadus Sámedikki ja Davveoarjesámi museasiidda gaskka, mas boahťa ovdan makkár ovddasvástádus, rolla ja geatnegasvuodát das leat fierpmádaga ektui. Davveoarjesámi museasiiddas lei ovddasvástádus lágídit álggahanseminára nationála sámi museafierpmádaga ektui juovlamánus 2007. Sámediggi searvvai seminárii ja doalai sáhkavuoru.

Leat beahtahallan go sámi museat eai leat ekonomalaččat nannejuvvon seamma láchkai go norgalaš museat leat. Sámi museat leat ožžon 2 miljon ruvdnosaš lasáhusa áigodagas 2002-2007, maid ferte gohčodit dušše symbolalaš submin. Dát lasáhus ii leat doarvái daid stuorra dárbbuid ja hástalusaid ektui mat sámi museain leat ovddabealde. Museaásahusat ja Sámi museasearvi leat erenoamážit váldán ovdan museaodastusa ja sámi museaid ekonomalaš eavttuid. Sámediggi ádde hui bures manne sámi museat leat fuolastuvvan, ja lea ovddidan museaodastusa áššin čeahkkimis Stuorradikki gielda- ja hálddašankomiteain skábmamánus. Sámediggi lea bivdán čeahkkima stáhtaráđiin gos ságastallat sámi museaid ekonomii ja birra. Dát čeahkkin dollojuvvo ođđajagimánu 22. b. 2008.

Sámedikkis eai leat sierra ruđat sámi kulturviesuid ja museaid huksemii. Sámediggi bargá dattetge ovttasráđiid huksejeaddjiiguin politihkalaččat juolludeaddji eiseváldiid ektui. 2007:s álggahuvvui viimmat Nuortasámi musea huksen Njávdamis, sámi duhátjahkebaikin. Museavisti huksen doalvu barggu nuortasámi servodaga nannemiin ođđa muddui. Sierra nuortasámi ásahusa ásaheapmi lea deatalaš eaktu go galgá sáhttit bargat nuortasámiid giela, kultuvrra, ealáhusaid ja vuoigatvuodaid nannemiin. Sámediggi lea ovttasráđiid Máttá-Várjjaga gielddain addán doaibmadoarjaga museaprošektii jagi 2003 rájes.

Saemien Sijte lea okta eará huksenprošekta maid Sámediggi lea vuoruhan. 2007:s čielggai ahte Saemien Sijte galgá stuoriduvvot. Sámediggi háliida rámiidit Davvi-Trøndelága fylkkagieldda, mii lea bargan sihke politihkalaččat ja addán dáhkádušaid vistti ruhtadeapmái. Máttasámi servodat dárbbasa nana kulturguovddáža. Dát galgá doaibmat deaivvadansadjin ja gaskkustit historjjá, dutkama, kultuvrra ja servodateallima. Jáhkkit ahte Saemien Sijte deavdá dán rolla.

Sámediggi lea dorjon sámi dáiddamusea huksenprošeavtta. Ovddasvástádus das lea biddjojuvvon Davveoarjesámi museasiidii, mii lea sádden pláneruhtaohcamuša Kultur- ja girkodepartementii (KGD). Dattetge eai leat juolluduvvon ruđat 2008 stáhtabušehta oktavuodas. Ášši hoahpuheami dihte lea Sámediggi juolludan ruđaid ovdaprošeaktii 2008:s. Sámediggi lea ávžžuhan sihke guovllulaš ja guovddáš eiseválddiid váikkuhit ovdaprošeavtta ollásit ruhtadeami.

Sámediggi lea juolludan 3 miljon ruvnno Ája sámi guovddáža huksenprošeaktii. Sámedikkis lea áigumuš doaibmat guovddážis láchčimin sámi ásaushuksema. Dainna vuolggasajiin go Sámediggi várra gártá leat doaimma stuorámuš doarjjaaddi huksema maŋŋá, lea lunddolaš ahte Sámedikkis lea hálddahuslaš ovddastus prošeavtta oktavuohaajoavkkus.

Sámediggi vuordá ahte Várdobáiki sámi guovddáš ollašuttuojuvvo maŋŋá go huksemat mat leat jođus Ája sámi guovddážis lea geargghuvvon.

Recalling Ancestral Voices – Sámi kulturárbbi ruovttoluotta fievrreideapmi

Interreg-prošeakta "Recalling Ancestral Voices – Sámi kulturárbbi ruovttoluotta fievrreideapmi" loahpahuvvui 2007:s. Prošeavtta ulbmilin lea leamaš kártet sámi kulturárbbi mii gávdno ásaheami Davviruikkain ja Eurohpas. Prošeakta lea leamaš Várjjat sámi musea, Suoma beale Siida-musea ja Ruota beale Ájtte musea gaskasaš ovttasbargoprošeakta. Sámediggi lea bargan prošeavtta ollásit ruhtademiin. Prošeavtta oktavuodas dollojuvvui golggotmánus riikkaidgaskasaš konferánsa Anáris Suoma bealde. Sámediggi doalai sáhkavuoru konferánsas mas deattuhuvvui ahte Sámedikkis dat fertet leat ovddasvástádus sámi dávvirávdnasiid hálddašeamis. Konferánsas bođii maid ovdan ahte Norgga álbmotmusea lea mearridan ahte áigot miehtat sámi dávvirávdnasiid ruovttoluotta fievrreideapmái.

Rádjaofelaččat

Guhká lea bargojuvvon dainna ahte rádjaofelaččat Divttasvuonas galget oazžut buhtadusa. 2006 stáhtabušehtas juolluduvvojedje ruđat Sámediggái dutkan- ja duodaštandoaimma ásaheami váste go guoská rádjaofelaččaide Divttasvuonas, Árran julevsámi guovddáža oktavuhtii. Dien oktavuodas mearridii Sámedikki dievasčoahkkin áššis, ja ahte Árran julevsámi guovddáži addojuvvo ovddasvástádus ásaheamis, stuorradiggeprosišuvdnii nr 1 (2005-2006) dávistettiin. 2007:s lea várrejuvvon 1 miljon ruvnno Árranii dán ulbmila váste. Mearrádusa vuodul ráhkaduvvui šiehtadus Sámedikki ja Árrana gaskka 2007:s, šiehtadusas válddahallojuvvo movt doaimma galgá čađahuvvot.

Ovttasbargu Sámedikki ja ABM-utvikling gaskka

Sámediggi lea 2007:s bargan dan ala ahte ásaheami formaliserejuvvon ovttasbargu ABM-utvikling:in (stáhta arkiiva-, biblioteka- ja museaguovddáš). Sámediggeráđis lea njukčamánuš leamaš čoahkkin ABM-utvikling:in, ja dat čuovvoluvvui odđa ovttasbargočoahkkimiin skábmamánuš. ABM-utvikling:s lea guhkes vásihus ja nana fágalaš máhttu fágafealttaid nugo biblioteka ja musea siskkobeaide. Dán geažil háliida ge Sámediggi ásaheami fásta jahkásaš čoahkkimiid daiguin.

Mediat

Mediat leat deatalaččat sámi servodagas. Buori mediafálaldaga sihkkarastimis leat rámmaeavttut deatalaččat. Sámegeat mediat leat erenoamáš deatalaččat sámi čállingiela oidnosii buktimis ja dat doibmet dábbalaččat giellamállen. Sámediggi lea duhtavaš go vihtta miljon ruvnno leat lasihuvvon sámi áviissaide, man geažil lea vejolaš ásaheami sámi beaiveáviissa. Čoahkkimis Kulturdepartemeanttain dovddahii Sámediggi ahte sámegeat áviissaide stuorát golot berrejit buhtaduvvot. Dán berre vuhtii váldit ruđaid juogadeamis.

Giella

Sámi kultuvrra boahhteáiggi guovddáš eaktun lea ahte álbmogis lea vejolašvuohta geavahit sin iežaset giela. Eanáš kultuvrrain lea giella okta dain deataleamos beliin. Sámegiella buvttiha identitehta ja gullelašvuođa bargui sámiid eksisteanssain ja árbejuvvon vuoigatvuođaiguin sin iežaset árbevirolaš resurssaid ja eatnamiid ja čáziid ektui. Duohtavuohta lea dasto ahte sámegiella, nugo earáge eamiálbmotgielat, leat sakka áitojuvvon. Ballu lea ahte sámi giella ja suopmanat jávket. Sámegiela fertte oktilaččat suodjalit ja ovddidit.

Sámediggi lea loahpahan golmmajagáš prošeavtta, Divvun, mii lea divvunprográmma davvi- ja julevsámegiela váste. Prográmmas lea davvisámegiela stávenreaidu ja sátnesuohkin ja julevsámegiela stávenreaidu. Dás duohtko šaddá leat mealgat álkít čállit sámegiela, ja dát lea deatalaš lávki sámegiela suodjaleamis. Reaidut leat nuvttá buohkaide. Sámediggi álggaha dál odđa vástesaš prošeavtta máttasámegiela várás, mii plána mielde galggašii gárvvásmuvvat golmma jagi geahčen.

Divtasvuona suohkan gullá odđajagimánu 1. b. 2007 rájes sámegiela hálddašanguvlui. Álgo váttisvuodaid geažil, ii leat giella álggahan láhkageatnegahttojuvvon doaimmaid ovdalگو jagi loahpas. Giella rahčá earret eará giellakonsuleantta ja eará sámegielat bargiid fidnemiin.

Čakčat 2007 čielggai ahte Snoasa suohkan galgá gullat sámegiela hálddašanguvlui 01.01.08 rájes. Dat mearkkaša maid ahte Davvi-Trøndelága fylkkasuohkan gullá maid hálddašanguvlui seamma beaivvi rájes. Snoasa suohkan lea vuosttaš giella Norggas mas lea máttasámegiella hálddašangiellan, dásálaga dárogielain. Sámediggi lea hui duhtavaš go ráđdehus 2008 bušehtas lea várren ruđaid mearriduvvon hálddašanguovllu viiddideapmái.

Sámediggi addá doarjaga buohkanassii ovcci sámi giellaguovddáži. Giellaguovddážit ovddastit sihke mátta-, julev- ja davvisámegiela giellaguovllu. Sámediggi lea duhtavaš dainna bargguin mii dahkkojuvvo sámi giellaguovddážiin, ja oaidná barggu mii dahkkojuvvo hirbmat deatalaš vuodđun sámegiela suodjaleapmái ja ovddideapmái. Giellaguovddážit deaivvadit ja dollet oktasaš semináraid oktii jagis. Dán ulbmilin lea lonuhallat vásihusaid ja jurdagiid. Sámediggi lea hui duhtavaš go dáinna lágiin ovttas deaivvadit ja ovddidit barggu sámegiela geavaheami ovdánahttimiin.

Sámediggi várre jahkásaččat giellaprošeaktaruđaid doaibmabijuide sihke siskkobeaide ja olggobealde sámegiela hálddašanguovllu. Giellaprošeaktaruđaid ulbmilin lea nannet sámegiela. 2007:s välljejuvvojedje čuovvovaš suorggit siskkobeaide sámegiela hálddašanguovllu: tearpmaid čohkken, ovddideapmi ja registreren, sámi báikenamaid čohkken, prošeavttat mat addet mánáide ja nuoraide fáaldaga arenaid hárrái gos sámegiella gullo ja oidno, ja addá positiivvalaš oktavuodaid gillii ja molssaeaktosaš arenaiguin ángiruššamii olggobealde skuvlla ja mánáidgárddi. Sámegiela hálddašanguovllu olggobealde välljejuvvojedje čuovvovaččat vuoruhuvvot: molssaeaktosaš giellaarenaid ovddideapmi sámi mánáide ja nuoraide, sámi báikenamat ja tearpmaid čohkken, ovddideapmi ja registreren.

Sámediggi oaidná deatalažžan ahte sámegiella ovdánahttojuvvo riikkarájiid rastá, ja lea danne 2007:s váldán álgaga Sámi parlamentáralaš ráđi (SPR) ektui ahte ásahuvvošii bargujoavku mii galgá čielggadit movt sámi giellabargu galgá organiserejuvvo, ruhtaduvvot ja movt doaimmat galget juogaduvvot boahhteáiggis Sámedikkiid ja SPR ovddasvástádussuorggis. Dasa lassin galgá bargujoavku árvvoštallat strategiijaid sámegiela dutkan- ja resursaguovddáža ásaheami ektui.

Sámediggi lea ovttasráđiid iešguđet oasálaččaiguin, earret eará máttasámiguovllu ovttasbargo-šiehtadusaid oasálaččaiguin bargan dan ala ahte Elgá bajásšaddanguovddážiis sihkkarastujuvvo viidáset doaimma. Sámediggi lea ovdal leamaš mielde ruhtadeamen hui bures lihkestuvvan giellamovttiidahttinprošeavtta bajásšaddanguovddážiis. Sámedikki giellastivra lea ráđdeaddi orgána Sámediggái áššiin mat gusket sámegillii. Giellastivra lea 2007:s meannudan áššiid mat earret eará

gusket almmolaš namaid dohkkeheapmái, gielddaid, fylkkagielddaid ja giellaguovddášiid raporttaid dohkkeheapmái, sámefoandda geavaheapmái ja sámegiela resursaguovddáža ásaheapmái.

Mánáidgárddit

Sámediggi bargá dan ala ahte sámi mánát ožžot mánáidgárdefálaldaga mii lea heivehuvvon sin gillii ja kulturduogáži. Sámediggi hálddaša earenoamáš doarjaga sámi mánáidgárddiide. 2007:s juolluduvvui doarjja sámi mánáidgárddiide ja dárui mánáidgárddiide main leat sámi mánát. Sámediggi lea doallan čoahkkima muhtin ohccisuohkaniiguin. Čoahkkimiid duogáš lei ahte muhtin ohcamat ledje váilevaččat, ja Sámediggi háliidi ságastallama suohkaniiguin ja mánáidgárddiiguin mánáidgárddiid sámi giela ja kultuvrra fálaldaga birra. Sámediggi lea bagadallan sihke sámi ja dárui mánáidgárddiid, earret eará doarjaga ohcamis, mánáidgárddi sisdoalus ja sámegielat bargiid dáfus.

Ođđa strategalaš plána sámi mánáidgárddiide lea ráhkaduvvon áigodahkii 2008-2011. Plána dohkkehuvvui Sámedikki dievasčoahkkimis čakčamánu 2007.

Sámediggi lea lágidan jahkásaš sámi mánáidgárdekonferánssa ja fierpmádatčoahkkimiid iešguđet bargiidjoavkkuide mánáidgárddiin gos leat sámi mánát. Dán jagáš konferánssa fáddán lei earret eará guovttegielalašvuohta ja mánáidgárddiid rámma-plána. Sámediggi lea maiddái doallan fierpmádatčoahkkimiid iešguđet bargiidjoavkkuide mánáidgárddiin gos leat sámi mánát. Leat juolluduvvon ruđat oahpponeavvovráhkadeapmái ja prošeaktabargguide mánáidgárdesuorggis, earret eará prošeavttaide mat ovddidit sámi stoahkanbirrasa olgun ja giellaprošeavttaide.

Oahpponeavvovráhkadeapmái ja prošeaktabargguide mánáidgárdesuorggis leat juolluduvvon ruđat. Sámediggi lea almmuhan guokte ”Stullan” mánáidgárdeáigečállaga. Áigečála lea fágaáigečála mánáidgárddiid váste gos leat sámi mánát, dat lea nuvtá ja juhkojuvvo mánáidgárddiide gos leat sámi mánát ja eará berošteddjiide.

Sámediggi lea ovttas Mánáid- ja dáseárvodepartemeanttain lágidan konferánssa sámi bajásšaddama birra. Konferánssa čalmustahkii iešguđet beliid das ahte bajásšaddat sámi identitehtain ja sámi kultuvrii gullevašvuođain dán áigge. Sámediggeráđđi lea oassálastán Guovssahas sámi mánáidgárddi almmolaš rahpamis Romssas.

Ovttasbarggu bokte váhnemiiguin, mánáidgárddiiguin ja mánáidgárdeáiggiiguin lea Sámediggi bargan dan ala ahte sámi giella ja kultuvra šaddá oassin sámi mánáid mánáidgárdefálaldagas. Hástalusat ovddosguvlui leat diehtujuohkin mánáidgárddiide ja váhnemiidda mánáidgárdefálaldaga sámi sisdoalu birra, mánáidgárdebargiid gelbbolašvuođalokten, bargiid besten, ja oahpponeavvut heivehuvvon sámi mánáid dárbbuide.

Oahpahus

Máhttu ja gelbbolašvuohta leat buot servodagaid vuodđun. Sámedikkis lea leamaš mihttun bargat dan ala ahte sámi mánát ja nuorat ožžot buori kvalitehtalaš oahpahusa.

Gávnos

Sámediggi lea mearridan sámi sisdoalu hui mánggá nationála oahppaplánii vuoddoahpahusa váste, ja lea dan oktavuodas ávžžuhan Máhtodepartemeantta buoridit gelbbolašvuođa Norgga skuvllain. Dan geažil lea Oahpahusdirektoráhta ráhkadan Gávnos-gihppaga ovttasráđiid Sámi allaskuvllain. Gávnos lea fágalaš resursagihpa oahpaheddjiid váste.

Máhttolokten - Sámi

Sámediggi lea garrasit bargan ovddidit lánkaásahusaid (oahppoplánaid) Máhttoloktemii ja Máhttoloktemii – Sámi. Máhttolokten lea anus vuodđoskuvllas ja joatkkaskuvllas Jo1 ja Jo2 dásis, ja galgá 2008 čavčča rájes leat anus olles vuodđoahpahusas.

Jagis 2007 lea Sámedikki bargu Máhttoloktema oktavuodas, leamaš čohkkejuvvon earenoamážit ”Oahpahusa prinsihpat – Sámi” birra ja ovddidit ja mearridit oahppoplánaid joatkkaoahpahussii. Oahpahusa prinsihpat Máhttolokten – Sámi oahppoplánabuktosis dohkkehuvvojedje Sámedikki dievasčoahkkimis miessemánus 2007. Suoidnemánu 3. b. 2007 dohkkehii Máhttodepartemeanta ”Oahpahusa prinsihpat – Sámi” Sámedikki dohkkeheami mielde. Prinsihpat čilgejit sámi skuvllaid ja oahppofitnodagaid ovddasvástádusa heivehit dili nu ahte ohppiide/oahpahalliide lea buorre kvalitehtalaš oahpahus mas lea sámi giella, kultuvra ja servodateallin vuodus, ja dat gustojit skuvlajagi 2007/2008 rájes.

Sámediggi lea dán jagi ráhkadan ja dohkkehan lánkaásahusa sámegeala čiekŋudeami oahppoplána birra vuodđoskuvlii. Joatkkaoahpahussii lea Sámediggi ráhkadan ja dohkkehan vihtta sierranas sámi oahppoplána: hábmema ja duoji oahppoplána, oahppoplána boazodollui Jo2 fidnofágalaš oahppoprográmmain ja oahppoplánaid prográmmafágaide sámi historjá ja servodat, sámi visuála kultuvra ja sámi musihkka ja lávdi studerenráhkkanahhti oahppoprográmmain.

Sámediggi lea ráhkadan evttohusa sámi bálddalas ovttadássásaš oahppoplánaide oktasašfágaide servodatfága, historjá, geografiija, osku ja etihkka studerenráhkkanahhti oahppoprográmmain. Máhttodepartemeanta dohkkehii daid ráđđádallamiid maŋŋá Sámedikkiin gidđat/čakčat 2007.

Sámediggi lea mearridan sámi sisdoalu lánkaásahusain fidnooahpu oahppoprográmmaid Jo2 našuvnnalaš oahppoplánaide 14 fágas. Sámediggi lea maid álggahan barggu evttohit sámi sisdoalu čieža nationála oahppoplánii mat gullet fagaohppui bargoeallimis/ Jo 3 skuvllas.

Sámediggi lea evttohan Máhttodepartementii ahte ráhkadit ođđa oahppoplánaid sierranas sámi fágaide joatkkaoahpahusas čuovvovaš fidnooahpu oahppoprográmmain: Studerenráhkkanahhti mediat ja kommunikašuvdna, mátkeealáhus, studerenráhkkanahhti luondduhálddašeapmi, sámi meahcásteapmi/luonddugeavaheapmi välljenláhka prográmmafágan luonddugeavaheami oahppoprográmmas. Sámediggi lea maiddá evttohan geahččalit prográmmafágaovttadagaid sámi luonddugeavaheapmi/luondduhálddašeapmi sierranas prográmmafágan studerenspesialiserema oahppoprográmma servodatfága ja ekonomii ja prográmmasuorgái.

Sámediggi lea Oahpahusdirektoráhta ovddas jorgalahtán davvisámegillii ja kvalitehtasihkkarastán Oahppoplánačoakkáldaga Máhttolokten – Sámi oahppoplánaid. Buot dohkkehuvvon oahppoplánat leat dál jorgaluvvon davvisámegillii ja sámegeal fága oahppoplánat leat jorgaluvvon maiddá julev- ja lullisámegillii.

Gelbbolašvuodalokten

Sámediggi lea ožžon lassijuolludeami Oahpahusdirektoráhtas gelbbolašvuodaloktemii Máhttolokten – Sámi oktavuodas. Juolludeami ulbmil lei movttiidahttit gelbbolašvuodaloktemii mii ovddida sámi geala ja kultuvrra. Ovttas Sámi allaskuvllain lea álggahuvvon bargu plánet lassioahpu vuodđoskuvlla ja joatkkaskuvlla oahpaheddjiide ja fágalaš jođiheddjiide ja oahppofitnodagaid bagadalliide.

Sámediggi lea juohkán oktiibuot 10 stipeandda alit ohppui, čuovvovaš juhkosiin: okta julevsámegillii, guhtta lullisámegillii, okta realfágaide, okta praktihkalaš-estehtalaš fágaide ja okta earenoamášpedagogihkkii.

Sámediggi lea juohkán stipeandda 415 oahppái geain lea sámegeiella fágan joatkkaskuvllas. Dáin lea 192 oahppis sámegeiella 1. giellan ja 216 oahppis sámegeiella 2. giellan ja čieža oahppis lea sámegeiella välljenfágan.

Konferánsat

Sámediggi lea ovttas Sámi allaskuvllain ja Finnmárkku, Romssa ja Nordlándda fylkkamánniiguin lágidan sámi skuvlakonferánsa Værnesas. Konferánsa oaivefáddan lei guovttegielalášvuohta ja sámegeiela ealáskahttin. Konferánsas ledje sullii 170 oassálasti. Lágádusat ja eará oahpponeavvobuvttadeaddjit ja veahkkeneavvuid lágideaddjit ledje bovdejuvvon doallat čájáhusa konferánsas. Konferánsas sámi bajásšaddama birra Romssas ja mánáidgárdekonferánsas Harstadas lei Sámedikkis oahpponeavvočájáhus.

Sámediggi oassálastii Statped:a riikakonferánsa “Fagtorget 2007” prográmmakomiteas. Riikakonferánsa lágiduvvui Romssas.

Oahpponeavvoráhkadeapmi

Sámediggi árvvoštallá iežas doarjjaortnegiid jahkásaš bušeahta ođasmahttinplána mielde. Oahpponeavvoráhkadeami reidoruđat sirdojuvvojedje jagis 2000 Máhtodepartemeanttas Sámediggái. Sámediggi ii leat dan rájes nu bearehaga rievadan ruđaid hálddašeami, earret dan ahte leat heaitán ieža buvttadeames oahpponeavvuid. Sámedikki vásáhusat jagi 2000 rájes leat mielddisbuktán vuorjašumi sámi oahpponeavvuid buvttadeami, ráhkadeami ja gárvvisteami beaktilvuoda hárrái. Finnut Consult AS lea Sámedikki ovddas árvvoštallan sámi oahpponeavvuid doarjjaortnega áigodahkii 2000- 2005. Dát árvvoštallan lea oassin das mii lea vuodđun Sámedikki oahpponeavvoráhkadeami strategalaš pláni boahhteáiggis ja Sámedikki jahkásaš bušeahta vuoruhemiide. Strategalaš plána bargu lea álggahuvvon.

Sámedikkis lea jeavddalaš oktavuoha oahpponeavvobuvttadeddjiiguin, ja lea jagis 2007 doallan ovttasbargočoahkkimiid viđain lágádusain.

Jagis 2007 leat oktiibuot 40 oahpponeavvu gárvvistuvvon. Dain leat čieža digitála oahpponeavvu, muđui leat girjjit dahje fáddághppagat. Dáin oahpponeavvuin leat gávccii lullisámegeilli, guokte leat julevsámegeilli ja earát leat davvisámegeilli.

Jagis 2007 lea juolluduvvon ruhta 48 prošeaktii, juhkkuojuvvon 14 digitála oahpponeavvu ja muđui deaddiluvvon oahpponeavvuide. Dáin leat 40 vuodđooahpahussii ja gávccii mánáidgárdái. Leat álggahuvvon čieža prošeavtta lullisámegeilli ja vihtta julevsámegeilli, muđui davvisámegeilli. Julevsámegeiel prošeavttain galget guovtti prošeavttas ráhkaduvvot oahpponeavvut mángga jahkeceahkkái, oktiibuot čieža ceahkkái sámegeielas nubbingiellan. Ovta lullisámegeiel prošeavttas galget ráhkaduvvot oahpponeavvut njealji jahkeceahkkái sámegeielas nubbingiellan. Stuorámus prošeakta davvisámegeielas lea oahpponeavvuid ja neahttaressursaid ráhkadeapmi jahkecehkiide 5.-10. ja joatkkaskuvlla cehkiide Jo1 ja Jo2.

Oahpahusláhka ja láhkaásahusat

Sámediggi lea buktán gulaskuddancealkámuša mánáidgárddi ulbmila rievdadusevttohusii ja evttohusii rievdadit oahpahusa ulbmila. Sámediggi doarju dan ahte mánáidgárddi ja oahpahusa ulmilparagráfa huksehus galgá oktiivástidit, ja ulmil ii galgga earuhuvvot gaskal vuodđoskuvlla ja joatkkaoahpahusa. Sámediggi oaiivvilda ahte váhnemiid vuđolaš riekti ja ovddasvástádus mánáideaset bajásgeassimii ja oahpahussii ferte deattuhuvvot ja čielgasit boahtit ovdan ulbmila álggus.

Sámediggi lea buktán gulaskuddancealkámuša oahpahuslága láhkaásahusa rievdadusaid evttohusii mat gusket ovdaskuvlaoahpaheddjiid ja vuodđoskuvlla oahpaheddjiid gelbbolašvuodagáibádusaide.

Sámediggi lea Máhttodepartementii čujuhan dárbbu ođasmahttit oahpahuslága 6. kapihttala mii guoská earret eará sámi mánáid oktagaslaš vuoigatvuhtii oahpahussii sámegillii. Sámediggi lea bajidan Sámedikki mearrádusa ahte sámi mánáin olggobealde sámegiela hálddašanguovllu galgá ja ferte leat vuoigatvuolta sámi oahpahussii maiddá sámegillii vuoddo- ja joatkkaskuvllain. Sámeláhka ferte rievdaduvvot dainna lágiin dát vuoigatvuodát sihkkarastojuvvojit. Sámediggi lea oassálastán bargojovkkus maid Máhttodepartemeanta lei nammadan, gos leat árvvoštallan stádalaš sámi joatkkaskuvllaid boahpteáigge hálddašanovddasvástádusa. Bargojovku lea lassin dán bargui, buktán ođasmahttinevttohusa oahpahuslága 6. kapihttalii sámi oahpaha birra ja lága lánkaásahusaide.

Sámediggi lea golmma davimus fylkka fylkkamánniiguin ovttas ráhkadan diehtogihppaga ”Sámegieloahpahus vuoddoahpahas Máhttolokten”. Gihppagis leat dieđut sámegiel oahpaha birra, rutiinnaid birra go ohcá diimmuid sámegieloahpahussii, molssaevttolaš oahpahasvugiid birra ja oahppoplánaid birra.

Sámi váhnenáirras Vuoddoskuvlla Váhnenlávdegoddái (FUG)

Sámediggi lea Máhttodepartementii evttohan sámi áirasiid FUG:ii danin go addojuvvo oahpahus maiddá sierra sámi oahppoplánačoakkáldaga mielde ja váhnemiid váldoovddasvástádus mánáid oahpahussii lea čielgasit nannejuvvon sihke mánáidlagas ja oahpahuslagas. FUG galgá bargat dan ala ahte dát lánkanjuolggadusat ožžot duohta sisdoalu, ja ahte skuvla áimmahuššá ahte váhneniin lea duohta oassálastinvejolašvuolta.

Ealáhusat

Sámedikki guovddáš ulbmilin leat nana ja ealli servodagat ja stabiila ja buotbeallálaš ealáhusat. Árbevirolaš ealáhusbarggu ferte sihkkarastit ja viidáset ovddidit, ja ođđa ealáhusaide addit ovdánan-vejolašvuodaid. Sámediggi lea jagis 2007 bargan dan ala ahte ealáhusat sámi guovlluin ožžot buoret rámmaevttuid árvoháhkama, gelbbolašvuoda- ja buvttovddideami, nannoset márkanastima ja vuovdindoaimmaid bokte, nu ahte ealáhusat barget boahpteáiggedidolaččat ja leat gievrrabut márkangilvaleamis. Sámediggi deattuha ovttasbarggu vai nanne ja ovddida sámi ealáhusaid.

Dán geahččalit bargat sihke ulbmillaš váikkuhangaskaomiid geavaheami bokte ja njuolgo politihkalaš oktavuoda bokte regionála ja guovddáš eiseválddiiguin geain lea ovddasvástádus heivehit ealáhuspolitihka. Ovttasbarggus fylkkaiguin regionála ovdánahttinprográmmaid birra ja politihkalaš ráđđádallamiin guovddášdásis, leat geahččalan nannet earenoamážit mearraealáhusaid, boazodoalu, eanandoalu ja duoji rámmaevttuid. Sámediggi lea maid geahčadan vejolašvuodaid nationála ovttasbargošiehtadussii Innovašuvdna Norggain.

Árjjalaš ja ulbmillaš váikkuhangaskaomiid geavaheami bokte lea Sámediggi vuoruhan ealáhusdoaimmaid main lea stuora mearkkašupmi ássamii ja barggolašvuhtii sámi smávvaservodagain. Luondduriggodagaid geavaheapmi sámi guovlluin ferte vuosttažettiin leat ávkin guoskevaš guovlluide. Sámediggi háliida danin ahte lea duohta váikkuhanváldi eanandoalu, boazodoalu ja guolástuspolitihka hábmemii ja guovlluid luondduriggodagaid hálddašepmái.

Buorit rámmaevttut ealáhusaide sámi guovlluin eai guoskka dušše árbevirolaš ealáhusheivehemiide, muhto sakka maiddá bargosajiide mat leat čadnon kultur-, diehtujuohkin- ja gulahallanteknologiiji.

Sámedikki ealáhusulbmiliid reidoruđaide bohtet ollu ohcamat. Dat rámma mii lea juolludemiide lea unni, nu ahte ferte vuoruhit ollu ohcamiid gaskkas. Lea leamaš dárbu vuoruhit doarjaga ealáhusaid investeren- ja ovddidandoaimbijuide ovdalii kultur- ja eará servodatguoski surggiid doaimmaid. Eanandoalu bealis leat leamaš nu ollu ohcamat ahte Sámediggi fertii mannat várrejuvvon rámmaid olggobeallái jagis 2007. Seamma guoská mánggabealát ealáhusaide gos earenoamážit doarjja

iešguđetlágan bálvalusealáhusaid álggaheapmi ja ovddideapmi lea guovddážis. Dát lea suorgi gos leat ollu nissonbargosajit. Nissonbargosajiid ásaheapmi lea vuoruhuvvon mihttu ollislaš sámii servodatperspektiivvas. Fitnodeami ovddideapmi smávvaservodagain lea deatalaš ángiruššansuorgi vai movttiidahtta nissoniid bálvalusbargosajiid ásaheapmái.

Duoji válđošiehtadusa ásaheapmi lea mielddisbuktán ahte válđooassi duodješiehtadusa ohcciin leat nissonolbmot. Duodji lea árbevirolaččat leamaš doaimma mas leat eanas nissonolbmot, ja duodješiehtadusa bokte dáhttu Sámediggi nannet duoji gánnáhahttima nu ahte eambbogat sáhttet dainna bargat. Eará doaimbaidju lei oahpahalliortnet mas buot oahpahallit ledje nissonolbmot – oktiibuot 16 oahpahalli leat leamaš oahpahalliortnegis.

Sámi guovlluid ealáhusain leat ollu smávva fitnodagat main leat moadde bargi ja ovttalbmot fitnodagat. Ollu fitnodagat leat rašit ja dain leat dávja vátna resurssat mat gusket iežaskapitalii, gelbbolašvuhtii, spesialiseremii, nuppástuhttimii ja odđafuomášeapmái. Sámediggi vuoruhá danin váikkuhangaskaomiid vai hukset birrasiid gos ealáhusat ja oahppoinstitušuvnnat čadnojuvvojit oktii ovddidan dihte oahpahusbirrasiid gos ovttasbargu, vásáhusaid lonohallan ja máhttoovddideapmi leat guovddážis.

Váikkuhangaskaomiid geavaheami bokte fitnodatálggahanoahpahussii ja ealáhusgárddiide háliidit addit báikkálaš ealáhusaide árijaid gelbbolašvuodaovddideami hámis. Ovdamearkan sáhttit namuhit ahte lea addojuvvon ruhta Sis-Finnmárkku Ovddidanfitnodahkii gos fitnodat oktan gelbbolašvuoda- ja DO-birrasiiguin galget ovttasbargat fitnodagaid ovddas gelbbolašvuodahuksema birra, kártet stuorrunhehttehusaid, hukset fierpmádagaid ja addit buoret obbalaš ealáhusuorgemáhtu vai olaha stuorruma ja ovdáneami báikkálaš fitnodagain.

Sámediggi áigu fuolahit ahte hui farga ásahuvvo njealljeagáš diehtujuohkin- ja gulahallanprošeakta sámii guovlluid ealáhusovddidanvejolašvuodaid ja -rámmaid ektui. Prošeavtta ulbmilin lea gulahallat daid vejolašvuodaid, rámmaid ja gáibádusaid ektui mat gusket ealáhusovddideapmái, ja diehtujuohkinkanalaid ásaheapmái.

Duodji

Duodjeealáhusa ovdáneapmi lea ovddemusat čadnon duoji ealáhusšiehtadussii. Searvvit Sámiid Duodji ja Duojáriid Ealáhussearvi eaba bohtán ovttaoavilii ovddidit oktasaš dokumeantta jagi 2007 šiehtadusa šiehtadaladettiin. Danin ii lean vuodđu álggahit šiehtadallamiid. Sámediggi válljii guhkidit 2007 šiehtadusa jahkái 2008. Šiehtadus dahká oktiibuot 8,22 miljon ruvno. Ruhta lea várrejuvvon earret eará doaimbadoarjagii, čálgoortnegiidda, háhkamiidda ja ovddidandoaimbabiijuide.

Sámediggi lea čuovvolan daid doaimbabiijuid maid šiehtadusbealit sohpe jagis 2006. Guokte bargostipeandda juhkkujuvvojedje duojáriidda geat áigguiga ovddidit iežaska fitnodagaid. Duodjedoarja lea eanas mannan árbevirolaš ásaheamiide. Hástalussan lea gávdnat odđa buktagiid ja buoret márkanvuodu dujiide. Vai buorida duodjeealáhusa prošeavttaid kvalitehta leat álggahan álggahanoahpahusa ja leat bargagohtán mearkagávvuid huksemiin duodjái. Gaskaboddosaš oahpahalliortnet mii galgai loahpahuvvot 2006:s lea bisuhuvvon gitta dassá dat čieža oahpahalli leat geargan šiehtadusaideasetguin. Sámediggi lea váldán badjelasaš ovddasvástádusa ruhtadit daid šiehtadusaid maid Boazodoalu oahpahuskantuvra lea dahkan guhkit go jagi 2006 ovddas.

Leat álgán geahčadit hástalusaid duoji gelbbolašvuodas ja oahpaheamis. Bargui gullet earret eará oahpahalliortnega árvvoštallan, duojáriid bagadallan ja neavvun ja Duodjeinstituhta rolla, organiseren ja eaiggátdilli.

Oktiibuot leat 59 duojára dohkkehuvvon daid eavttuid mielde maid šiehtadusbealit leat bidjan. Álggálggus galgai ásahuvvot odđa duodjeregistar, muhto Diehtobearráigeahčču fertet dohkkehit

duodjeregistara ásaheami nu guhká go registtar lea vuodđuduvvon čearddalašvuhtii. Dát bargu ii leat čuovvoluvvon danin go šiehtadallamat boatkanedje.

Duodjeealáhusa ekonomalaš dili birra lea ráhkaduvvon raporta jagis 2007, jagi 2006 rehketdoalloguiguin. Doaibmaboađus lea gaskamearálaččat 94 670 ruvno, jagis 2006 lei 37 138 ruvno. Válidosivvan dán lássaneapmái lea dat go lea vuosttaš jahki goas duoji doaibmadoarjja lea mielde rehketdoalloguiguin. Gaskamearalaš doarjja lei jagis 2006 20 317 ruvno.

Sámediggi oaidná ahte duodjeealáhusas lea erenoamáš dárbu doaibmabijuide maiguin sihkkarastit rekrutterema ealáhussii. Sámediggi áigu vuoruhit duodjedáložiid huksema ja doaimma doaibmabidjun nannet rekrutterema duodjeealáhussii.

Mátkealáhus

Mátkealáhusas sámi guovlluin leat eanas smávva fitnodagat ja fálddagat leat mánggaláganat ja mánggabeláogat. Sámi kultuvrras lea stuora potensála mátkealáhusa oktavuodas. Sámi kultuvrras maid gaskkustit fertet leat luohetehtivuohta mii lea sámi beroštumiid, norpmáid ja vieruid mielde.

Ealáhus vásiha stuorru beroštumi márkaniis muosáhít sámi kultuvrra ja lasihit máhtu sámiid birra álgoálbmogin. Lea maiddá lassánan beroštupmi álggahit ja ovddidit doaibma- ja muosáhanturismma fálddagaid. Jagis 2007 lei Sámediggi vuoruhit hukset mátkkoštanbuktagiid mat leat vuodđuduvvon muosáhusaide ovdalii go lasihit idjadankapasitehta. Dákkár vuoruheapmi addá vuodu hukset mánggabeláogat ja ođasmahtti mátkealáhusa mii buktá bargosajiid ja sihkkarastá ássama sámi guovlluin.

Sámediggi lea maid buktán cealkámuša Ráđđehusa bargui našuvnnalaš mátkealáhusstrategiijain. Sámediggi deattuha ahte lea deatalaš ahte sámi mátkealáhus ovddiduvvo ja ásahuvvo sámiid iežaset prinsihpaid vuodul. Dán lea ráđđehus čuovvolan nationála mátkealáhusstrategiijas.

Eanandoallu

Sámediggi lea jagis 2007 ráhkadan sámi ássanguovlluid eanandoalodiedáhusa. Diedáhusas deattuhuvvo ahte eanandoalus lea guovddáš rolla sámi kulturárbevieruid doalaheamis ja dat lea deatalaš barggolašvuhtii sámi guovlluin. Sámedikki oaiveulbmil ealáhussii lea doalahit barggolašvuoda ja daid geavahusráhkadusaid mat dál leat.

Viidáseappot lea ulbmilin ahte eanandoallu sámi ássanguovlluin sihkkarastá biebmolágideami dáidda guovlluide. Sámi ássanguovlluin lea eanandoallu dramáhtalaš dilis, ja sámi guovlluid eanandoalu rámmaeavttut leat sakka rievdan daid mañemus jagiid.

Sámi eanandoallu lea mañemus 30-40 jagi standardiserejuvvon dárui eanandoalopolitihka mielde. Ulbmilin lea ánggirdit mánggabelágtvuoda sámi eanandoalus. Sámi biebmovieruid ánggirdeapmi sáhtta buktit gánnáhahtti kvalitehtasurggiid mat buktet ođđa bargosajiid ja doaimmaid giliide. Ii leat dušše mátkealáhus mii ohcala báikkálaččat buvttaduvvon biepmuid ja etnalaš biepmuid. Dás lea stuora potensála buvttadit báikkálaš márkaniid sámi guovlluin.

Lassánan ávnnashattit máilmmemárkanis, earret eará mielkki ja gortni hattit, sáhttet addit stuorát dietnasa eanandollui sámi guovlluin. Eanandoallit sáhttet de ožžut buoret hattit mielkkis, muhto seammás sáhtta fuođarhaddi divrut ja lasihit goluid.

Tendeansa ahte huksejeddjit álget oktasašdoaluin joatká. Dat hálbuda earret eará huksengoluid ja oktasašdoaluid miellahtuin lea vejolašvuohta ožžut eambo astoáiggi ja luopmosadjásaččaid. Mielkeeriid vuovdin joatká nu go muđui riikkas. Mielkeeriid vuovdima váikkuhusat čuhcet garraseappot sámi guovlluin danin go eanandoalobirrasat ovdalaččas juo leat unnit. Hástalus lea ođastit

dálá doaluid mat leat heivehuvvon boahhteáiggi teknihkalaš čovdosiid gáibádusaide ja maid nuorat háliidit váldit badjelasaset.

Sámedikki doarjjaortnet ávžžuha ovttas oastit eanadoallorusttegiid, earret eará reaidduid. Dat geahpeda ealahusa goluid. Doarjjaortnegis leat vuoruhuvvon ođđa visttit ja doaibmavisttiid divvun.

Anadroma ja meara resurssaid hálddašeapmi

Sámit leat guolástan nu guhkes áiggi go gávdnojit historjjálaš gáldut. Sámiid vuoigatvuohta meara ja jogaid resurssaide ja vuoigatvuohta ávkástallat dáiguin lea mearrideaddji oassi sámi kultuvrra ávnnaslaš vuodus. Sámediggi áigu vuoruhit barggu sihkkarastit sámiid vuoigatvuođaid guolásteapmái, maritiima resurssaide ja jogaid ja meara geavaheapmái. Viidáseappot vuordá Sámediggi ahte intenšuvdna ovddidit ášši Stuorradiggái dán áigodagas sámiid ja earáid guolástanvuoigatvuođa birra čađahuvvo.

Sámediggi lea 2007:s searvan earret eará bargui stuorradiggedieđáhusaiguin gonagasreappáid hálddašeami birra, bivdofatnasiid strukturdoaibmabijuid birra ja ođđa mearreresursalága birra. Buot dain šaddá stuora mearkkašupmi boahhteáiggi birgenláhká mearrasámi guovlluin. Sámediggi lea oassálastán proseassain guolástusaid muddema hárrái ja erenoamážit riddodorski gáhttema hárrái.

Guolástus- ja riddodepartemeanta lea konsultašuvdnaproseassain čađat čujuhan dasa ahte vurdet riddoguolástuslávdegotti konklusuvnnaid. Finnmárkku riddoguolástuslávdegoddi galgá buktit čielggadeami NAČ hámis 2008 álggus. Riddoguolástuslávdegotti čielggadeapmi ja dán čuovvoleapmi lea hui deatlaš vai beassat viidáseappot bargguin sihkkarastit ja dohkkehit sámiid vuoigatvuođa guolásteapmái, sihkkarastit sámi oassálastima guolástusa hálddašeamis, ja sihkkarastit ahte sámi beroštumit deattuhuvvojit mearrádusain.

Sámediggi lea čielgasit dadjan ahte dál vurdojuvvo ahte departemeanta áiggis mii boahťa aktiivvalaččat ja johtilit čuovvola daid áššečuolmmaid mat leat riddoguolástuslávdegotti ja sámi vuoigatvuođalávdegotti mandáhtaid olggobealde.

Sámediggi lea duhtavaš dainna go váldoevttohusat St.dieđ. nr 40 (2006-2007) Gonagasreappáid hálddašeami birra buoremuddui dávistit Sámedikki oainnuide boahhteáiggi reabbáhálddašeamis. Sámediggi oaidná guovlluhálddašan prinsihpa dieđáhusas posiitiiva oassin boahhtevas reabbáhálddašeamis. Dieđáhus lea maid posiitiiva dan ektui ahte geahččalit guovlluin Nuorta-Finmárkkus maida eanemus guoská ja gos reappát adnojuvvojit deatlaš resursan gáržžidit reabbábivddu/gávppálaš reabbábivddu ja oarjefylkkas fas eanet lasihit bivddu ja dieinna lágiin geahpedit/ráddjet/gurret reappáid vai dat eai leavaše oarjjásguvlui.

Stuorradiggedieđáhusas strukturpolitihka birra lei Sámedikkis garra vuostemiella dasa ahte rahpat strukturereama jovkui gaskal 11 ja 15 mehtera, ja Sámediggi ii lean duhtavaš dainna go ráđđádallamat Sámedikkiin boatkanedje ovdal go dieđáhus biddjui ovdan. Go guoská anuseretválnortnega viidásetfievrrideapmái ja áigeráddjejuvvon eriide guhkit go 15 jahkái eai váldon Sámedikki oainnut vuhtii. Seammas oáččui Sámediggi čađa bivdofatnasiid eaggátvuođaráddjemiid prinsihpa.

Mearreresursalága konsultašuvdnaproseassas lea Sámediggi ovdandoallan ahte láhka ferte leat ollislaš ja čielga álbmotrievttálaš rámmaid siskkoabealde, nappo dat ferte maid sisttisdoallat mearrádusaid mat dohkkehit sámiid vuoigatvuođa guolásteapmái, ja oassálastit dáid resurssaid hálddašeapmái. Vaikko Sámediggi lea vuosteákkaid buktán lea departemeanta välljen ovddidit lága dákkár mearrádusaid haga, muhto čujuhuvvo ahte vurdet riddoguolástuslávdegotti konklusuvnnaid. Dan dihte lea Sámedikki bealis subsidieara oaidnun ahte eat vuosttal lága ovddideami, muhto proposišuvnna galgá boahťit ovdan ahte láhka ii leat eará go gaskaboddosaš čovddus vuordidettiin riddoguolástuslávdegotti. Viidáset ferte proposišuvnna boahťit ovdan ahte departemeanta geatnegahtťa iežas bargui mas johtilit

čuovvolit riddoguolástuslávdegotti konklusuvnnaid, ja mii ovddiduvvo áššin Stuorradiggái dán stuorradiggeáigodagas.

Oktii buot lea konsultašuvdnaproseassa boadus ahte bealit eai leat boahtán ovttaoaivilii mearraresursalágas dán háve, muhto Sámediggi várre alces vejolašvuoda ollislaččat meannudit sihke mearraresursalága ja dan ášši mii galgá ovddiduvvot Stuorradiggái riddoguolástuslávdegotti konklusuvnnaid vuodul go dat gárvánit.

Sámediggi lea fuolastuvvan go nu ollu guolit gárgidit guollebiebmanrusttegiin ja gáibida ahte álggahuvvojit viiddis doaibmabijut, mas mielde maiddái gárgidan biebmoguliid bivdin. Dát ealáhus ii galgga uhkidit luonddu guollenáliid ja das ferte leat dakkár doaibmavuohki mii váldá vuhtii birrasa. Deatlaš lea ahte guollebiebmanealáhus doaimmahuvvo dainna lágiin ahte ii leat hehttehussan árbevirolaš guollebivdui mearas dahje jogain. Luondduluossabivddu muddemat galget sihkkarastit sámi vuoigatvuodaid ja árbevieruid seammás go máddodagat hálddašuvvojit ceavcilis vugiin.

Luossabivdu lea guovddáš suorgi Sámedikki barggus. Sámedikkis leat leamaš konsultašuvnnat Luondduhálddašandirektoráhtain ja Finnmárkku fylkkamánniin anadroma luossaguliid odđa muddenhálddašanvuogi mearrideamis 2008-2012 áigodahkii. Sámediggi lea dan oktavuodas deattuhan ahte mearrasámi guolástusa boahteáigái ferte sihkkarastit erenoamáš suodjaleami dáin muddemiin.

Mii guoská luossabivdui Deanus ja Njávdamis de galgá nammaduvvot lávdegoddi ráhkadit evttohusaid organiseremii ja njuolggadusaide. Dat evttohusat maid lávdegoddi ovddida galget oktiuheivet daiguin vuoigatvuodáiguin mat juo leat huksejuvvon dološ áigge rájes geavaheami ja vieruiduvvan rievtti bokte. Dan dihte ferte lávdegoddi barggustis árvoštallat vuđolet sisdoalu báikkálaš vuoigatvuodain. Sámediggi lea hui duhtavaš go konsultašuvdnaproseassa bokte leat olahan ovttaoaivilvuoda Birasgáhttentdepartemeanttain lávdegotti mandáhtas ja Deanulávdegotti čoahkádusas. Seammás moaitá Sámediggi go seammalágan proseassa Njávdamis ádjána.

Riddonjurjuid mudden ja hálddašepmi lea guovddáš oassi Sámedikki riddo- ja guolástuspolitihkas. Ealaskas njuorjomáddodat lea deatlaš sámi guovlluin, muhto lea seamma deatlaš ahte njuorjološku doalahuvvo dakkár dásis, ahte guollemáddodat ja erenoamážit riddodorski ii noga vuonain gos mearrasámit dárbašit bivdit.

Sámediggi háliida boahteáigásaš ja ollislaš politihka mas Sámediggi lea mielde bidjamin eavttuid guolástuspolitihka ovddideapmái Norggas. Sámediggi oaidná ahte báikkálaš hálddašanmáliid geahččaleapmi guolástushálddašeamis attášii vejolašvuoda sihkkarastit ássama ja ovdáneami sámi riddoguvlluin. Ráđdehus botkii konsultašuvnnaid Sámedikkiin dán áššis ja ovddidii dieđáhusa almmá doalakehtá beavdegirjái čállojuvvon lohpháhusa ahte ráhkaduvvo notáhta mas selvehuvvoi movt struktuvradoaibmabijut sáhttet váikkuhit sámi beroštumiide álbmotrievttálaš geatnegasvuodaid ektui.

Boazodoallu

Ođastuvvon boazodoalloláhka dohkkehuvvui 2007 giđa. Ovdalaš dohkkeheami lei Sámedikkis čoahkkin Stuorradikki ealáhuslávdegottiin rabas gulaskuddančoahkkima oktavuodas Álttás. Vuđolaš vuoigatvuodagažaldagat eai galgan ođastuvvot. Dát vuodustuvvui dainna ahte sámi vuoigatvuodálávdegotti mandáhtta lei čielggadit gažaldagaid sámi álbmoga rievttálaš dilis das mii guoská vuoigatvuhtii eatnamiid ja čáziide, ja daid disponeremii ja geavaheapmái, sámi guovlluin olggobealde Finnmárkku fylkka. Earenoamážit galge boazodoalu areálageavaheapmi ja vuoigatvuodat árvoštallojuvot.

Sámediggi oaivvilda ahte sámi vuoigatvuodálávdegotti čielggadeami konklusuvnnat addet vuodu vel eanet rievdadusaide boazodoallolágas. Dát guoská earret eará boazodoalu areálagáhttemii, boazodoalu buhtadusovddasvástádussii ja boazodoalu boahteáigge hálddašepmái. Sámediggi doaivu ahte proseassa ráhkadit odđa ja ollislaš boazodoallolága álggahuvvo farggamusat. Láhka doaibmagodii

suoidnemánu 1. b. 2007 ja stáhta eiseválddit áigot easkka 2008:s doallat diehtjuohkinčoahkkimiid boazodoalloaláhussii. Dasa lassin ii leat lánka vuos jorgaluvvon sámegeilli. Váilevaš diehtjuohkin ja jorgaleapmi ii leat buorre go guoská lága implementeremii.

Boazodoallošiehtadallamiin lea Norgga Boazosápmelaččaid Ríikasearvi (NBR) iežas gáibádusain, ja Sámediggi iežas árvalusain, mángga háve bivdán ahte divortnega váilevašvuodát boazodollui eanandoalu ektui njulgejuvvojit. Stáhta Eanandoallo- ja biebmodepartemeantta bokte lea vástidan ahte divatgažaldagaid ii sáhte čielggadit jahkásaš boazodoallošiehtadallamiin. Dán vuodul lea Sámediggi, ovttasráđiid NBR:in, ráhkadan árvalusa prinsihppadieđáhussii mii guoská boazodoalu divortnegiidda. Dálá divortnet lea vealaheaddji, go eanandoalus lea buoret divortnet go boazodoalus doaibmafievrruid oastima ja doallama dáfus ealáhusas. Eanadollin ja boazodollin fertjeit leat ovttalágan divortnegat. Sámediggi lea duhtavaš dainna go Stuorradiggi Sámedikki jahkediđáhusa 2005 meannudeamis ovdanbuktá ahte dát maiddái lea Stuorradikki ulbmil.

Sámediggi oassálastá dialogaproševtta stivrenjoavkkus man ulbmil lea lánčit dili oktasaš politihkkii Lulli-Trøndelága ja Hedmárkku várreguovlluin. Dán guovllus leat áiggiid čađa leamaš stuora soahpatmeahtunvuodát boazodoalu ja eananeiggiđiid gaskkas meahcceareálaid geavaheami alde. Prošekta galgá hukset stuorat ipmárdusa nubbi nuppi ealáhusberoštumiin ja dárbbuin, ja nannet dialoga boazodoalu ja hálddahusa/suohkaniid gaskkas. Buot bealit maidda guoská leat bures dohkkehan dán proševtta ja dan lea mávssolaš fievrridit eará guovlluide/riikaosiide jus prošekta lihkestuvvá.

Sámediggi lea nammadan boazodoalu guovllustivraid jagiide 2008 – 2011. Dán proseassas lea Sámediggeráđdi deattuhan ja álggahan ahte nammadeapmi galgá dáhpáhuvat ovttasráđiid guoskevaš fylkkasuohkaniiguin vai stivraid čoahkádusas lea legitimizehta ealáhusas. Sámediggi atná deatalažžan ahte boazodoalu stivrenorgánain lea boazosámi eanetlohku ja jođiheapmi.

Sámediggi lea čalmmustahtán daid hástalusaid mat Trollheimena boazodoalus leat. Trollheimena boazodoallu doaimmahuvvo guovllus mii ii leat regulerejuvvon boazodoalloulbmiliidda boazodoallolága mearrádusaid mielde. Boazodoallu lea sorjavaš šiehtadusain eananeiggiđiiguin, dahje ahte stáhta bággolotnu boazodoallovuogatvuoda. Sámediggi áigu bargat dan ala ahte boazodoalu areálavuodđu Trollheimenis sihkkarastojuvvo.

Sámediggi oaidná mánga eará hástalusaid boazodoalloaláhussii. Dát guoská ovdamearkka dihte boazodoalu johtolatjuohkima čielggadeapmái ja erenoamážit lea stuora deaddu oktasašguohtun guovlluin. Dan odđá boazodoallolága olis, sáhtá guovllustivra mearridit ahte soabadallan galgá čađahuvvot guovtti beali gaska mat ovttas eaba nagot čoavdit gičču.

Lotnolasealáhusaid ja sámi mátkeealáhusa árvoháhkkanprográmma

Ráđdehus lea Soria Moria-julggaštus cealkán ahte áigot vuoruhit lotnolasealáhusaid árvoháhkkanprográmma ja ángiruššat sámi mátkeealáhusain. Sámediggi lea váldán badjelassat prográmma hálddašeami. Dárbu lea áimmahuššat ja viidáseappot ovddidit sámi árbevirolaš lotnolasealáhusaid. Vuosttaš jagi deattuhit meahcástanealáhusaid, sámi mátkeealáhusa ja duoji. Prográmmas lánččojuvvo maid nu ahte ovttasta odđá ealáhusaiguin nu ahte báikkálaš resurssat, gelbbolašvuodta ja árbevierut geavahuvvojit positiivvalaš ovddideapmái sámi servodagas. Doaibmabijut odđahutkama ja fitnodeami vástet leat deatalaččat vai sihkkarastá ceavzilis lotnolasaid.

Sámediggi gieđahalai dieđáhusa meahcástanealáhusaid ovddideami birra jagis 2007. Dát čuoovvoluvvo lotnolasealáhusaid ja sámi mátkeealáhusa árvoháhkkanprográmma bokte. Strategiijat meahcástanealáhusaid ovddideapmái leat ráhkaduvvon. Ánggirdeami ulbmil lea lasihit árvoháhkama meahcástanealáhusaid buoret geavaheami bokte. Ánggirdeami suorggit maid vuoruhit leat buoret rámmaeavttut doaimmahit meahcástanealáhusaid, kvalitehtasihkkarastin, gelbbolašvuodalokten ja ovddidanbarggut, vuovdin ja márkanbarggut, ja fierpmádathuksen. Dán ángiruššamii gullá maiddái

meahcástanmátkealáhus. Seammás go dieđáhus dohkkehuvvui, heaittihii Sámedikki dievasčoahkkin meahcástanealáhusaid gaskaboddosaš doarjjaortnega jagis 2007.

Árvoháhkkanprográmmas galgá maiddáai ánggirdit bestet nuoraid duodjeealáhussii oahpahalliortnega bokte ja buoridit bagadallanfálaldaga duojis.

Dearvvašvuohta ja sosiála

Sámedikki dearvvašvuođa- ja sosiálapolitihka oaiveulbmil lea ollislaš ja ovtadássásaš dearvvašvuođa- ja sosiálabálvalus sámi álbmogii, seamma dásis go álbmogis muđui.

Sámediggi oaivvilda ahte vuodđun sihkkarastit ovtadássásaš bálvalusa ulbmila lea máhttu ja gelbbolašvuohta mánggakultuvrralaš áddejupmái sámi gielas ja kultuvrras. Dearvvašvuođa- ja sosiálabargiin buot dásiin lea ain stuora dárbu dása, ja sámi dearvvašvuođa- ja sosiálabálvalusa kvalitehtasihkkarastin lea hui sorjavaš ovttaskas olbmui. Sámediggi oaivvilda danin ahte dán barggu ferte vuoruhit ja sajáiduhttit vuogádatdássái.

Sámedikki bargu dearvvašvuođa- ja sosiálabálvalusa hárrái lea jagis 2007 leamaš ahte duddjot ipmárdusa dasa movt olaha ovtadássásaš bálvalusa mihttomeari sámi álbmogii, dás maiddáai lasihit máhtu sámi bálvalusdárbbasaddjiid vuoigatvuođaid ja dárbbuid birra. Leat maiddáai bargan dan ala ahte ovddasvástádus sámi buhcciid fálaldaga kvalitehtasihkkarastimis váldojuvvo eret ovttaskas olbmui ja biddjo bajimuš dássái.

Sámi mánáid vuoigatvuođat

Sámediggi lea čoahkkimis mánáid- ja dásseárvoministariin váldán ovdan hástalusaid mat sámi mánáin ja nuorain leat veahkkebálvalusaid oktavuodas. Leat čujuhan ahte sámi mánáin ja nuorain lea vuoigatvuohta ovtadássásaš ja kultuvrralaččat heivehuvvon mánáidsuodjalusbálvalussii, ja dat sisttisdoallá ahte fágaolbmot, dikšunásahusat ja gielddalaš ja almmolaš ásahusat fertejit bidjat mánáid ja nuoraid gielalaš ja kultuvrralaš dili vuolggasadjin go veahkkedoaimmaid plánejit.

Viidáseappot lea Sámediggi čoahkkimis mánáid- ja dásseárvoministariin ja justisministariin váldán ovdan prošeavtta ”Mánáid viessu” (Barnas hus), mas lea ođđa vuohki movt gažadit mánáid geat leat gillán veahkaválddalašvuođa ja sullasaččaid. Sámediggi lea deattuhan mearkkašumi das ahte sámi mánáid dárbbuid ja riektesihkarvuođa áimmahuššet ja sihkkarastet dán barggus. Sámediggi lea bivdán ahte heivehuvvo sullasaš fálaldat sámi mánáide ja nuoraide geat leat gillán veahkaválddalašvuođa. Sámediggi ii leat gullan maidege áššis ja áigu čuovvolit barggu.

Stuorradiggedieđáhus nationála strategiija birra movt njulge dearvvašvuođaerohusaid

Sámediggi lea buktán evttohusaid bargui Stuorradiggedieđáhusain nationála strategiija birra movt njulget dearvvašvuođaerohusaid Norggas. Dat lea mielddisbuktán ahte dieđáhusas cuigejuvvo ahte lea unnán máhttu sosiála diliid ja dearvvašvuođa gaskavuodaid birra sámi álbmogis. Dieđáhus deattuha ahte ánggirdeapmi hukset mánggakultuvrralaš gelbbolašvuođa dearvvašvuođa- ja sosiálabálvalussii ja dutkanbirrasiidda lea deatalaš. Sámediggi oaidná deatalažžan ahte dárbu duodaštuvvon máhttui ja dan váilun lea oainnusin dahkon ja áigu dan čuovvolit viidáseappot.

Riikkaidgaskasaš ángiruššan

Sámediggi oaidná dárbbu eambo riikkaidgaskasaš ángiruššamii mii guoská álgoálbmotguoskevaš dearvvašvuođa- ja sosiálapolitihkalaš gažaldagaide. Sámi dearvvašvuođa- ja sosiálabargiid gealboguovddáš Davvi-Suomas ja Austráalia Dearvvašvuođa- ja sosiáladepartemeantta sáttagoddi leat

leamaš váldán oktavuoda vai besset gullat movt Sámediggi bargá sámi dearvvašvuoda- ja sosiálagažaldagaiguin.

Skábmamánus oassálastii Sámediggi riikkaidgaskasaš ja rájiidrasttideaddji dearvvašvuodakonferánsas NOPUS (The Nordic Educational Programme for the Development of Social Services) olis. Konferánssa oaivefáddán lei movt sáhtá ovttasbargat heivehan dihtii dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusaid davviriikkaid rájiid rastá. Konkrehtalaččat guovdilaste kultur- ja giellagelbbolašvuoda bálvalusain, ja sámegeilat dearvvašvuoda- ja sosiálabargiid bestet oahpuide ja profesuvdnavirggiide.

Sámedikki ja regionála dearvvašvuodadoaimmahagaid ovttasbargoorgána

Sámedikki ja regionála dearvvašvuodadoaimmahagaid ovttasbargoorgána galgá leat mielde sihkkarastime spesialistadearvvašvuodabálvalusa geatnegasvuoda kvalitehtasihkkarastit bálvalusaidis sámi álbmogii. Sámedikki deattasteami geažil leat buot regionála dearvvašvuodadoaimmahagat ožžon bargun oassálastit ovttasbargoorgánas. Helse Sørøst RHF ja Helse Vest RHF leat dál áirrasin orgánas. Ovttasbargoorgána lea doallan ovttá čoahkkima jagis 2007. Okta ovttasbargoorgána deatalemos áššiin lea diehtujuohkin buot doaimmahagaide sámi buhcciid vuoigatvuodaid ja dárbbuid birra. Dan oktavuodas lea dollojuvvon čoahkkkin Sosiála- ja dearvvašvuodadirektoráhtain vai digaštallat diehtujuohkinstrategiijaid mat veahkehit áimmahuššat sámi buhcciid vuoigatvuoda ja dárbbu heiveheapmái. Das lea maid deatalaš sihkkarastit ahte dat máhttu mii sámi fágabirrasiin lea geavahuvvo eambbo.

Seminárat ja konferánsat

Dearvvašvuoda- ja sosiálakonferánssa lágiduvvui golggotmánus. Konferánssa lea ovttasbargu gaskal Sámedikki, SÁNÁG, Finnmárkku Fylkkamánni, Sámi Dearvvašvuodadutkama Guovddáža, Kárášjoga Oahpahusbuohcciruovttu ja Sámi spesialistadoavtterguovddáža. Dearvvašvuoda- ja sosiálakonferánssa bođii ovddeš prošeaktajođiheaddjesemináraid sadjái, mat leat lágiduvvun jagi 2000 rájes. Konferánssa ulbmil lea ráhkadit oktasaš strategiijaid movt joksat ovttaadássaš dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusa sámi álbmogii. Konferánsas lei fágaidgaskasaš oassálastin gos digaštalle dearvvašvuoda vuoigatvuodaid, klinalaš árgabeaivvi bargovugiid, dutkama ja oahpahusa hástalusaid ja dutkanbohtosiid.

Lullisámi dearvvašvuoda- ja sosiálaseminára lágiduvvui skábmamánus. Sámediggi doalai sáhkavuoru Sámedikki dearvvašvuoda- ja sosiálapolitihkalaš doaibmabijuid birra lullisámi guovllus. Seminára oaivefáddán lei movt dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusa sáhtá heivehit lullisámi geavaheddjiide. Konkrehtalaččat guovdilastui kultur- ja giellagelbbolašvuodta bálvalusain, ja movt sáhtá sámegeiela oahpahusa doaimmahit, ja maiddá bestet lullisámi dearvvašvuoda- ja sosiálabargiid oahpuide ja profesuvdnavirggiide.

Romssa Universitehta medisiinna profesuvdnoahpu árvvoštallan/nuppástuhtin

Romssa Universitehta lea álgán ođasmahttit ja nuppástuhttit medisiinna profesuvdnoahpu. Sámediggi lea jearahan movt Universitehta duste daid hástalusaid mat leat sámi buhcciid hárrái Norgga dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusas. Sámediggi čujuha makkár ovddasvástáduš Romssa Universitehtas lea sámi álbmoga hárrái, ja vuorjašuvvá dan geažil go medisiidnoahpus lea unnán fuomášupmi sámi gillii ja kultuvrii.

Sámi buhcciid vuoigatvuodaid ja dárbbuid áimmahuššan spesialistadearvvašvuoda- bálvalusas

Sámediggi bivddii konsultašuvnnaid Ráđdehusa bargamušdokumeanttaid birra regionála dearvvašvuodadoaimmahagaide. Ulbmilin lei oainnusin dahkat ja sihkkarastit sámi buhcciid

vuogatvuodaid ovttdássásaš dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalussii. Sámediggi lea proseassas Dearvvašvuoda- ja fuolahusdepartemeanttain bargamušdokumeanttain birra.

Nationála dearvvašvuodaplána čuovvoleapmi

Sámediggerádis lea leamaš čoahkkin dearvvašvuoda- ja fuolahusministariin, gos ságaškušše hástalusaid ovttdássásaš dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusa barggus sámi álbmogii. Sámediggeráđđi deattuhii ahte ovttdássásaš bálvalusfálaldat sámi buhcciide eaktudit ahte guovddáš dásis biddjojuvvojit čielga rámmat movt dan galgá joksat. Sámediggi čujuhii dievasčoahkkinmearrádussii mii guoská Nationála dearvvašvuodaplánii (2007-2010) ja vuordá ahte nationála dearvvašvuodaplána sihkkarastá ovttdássásaš dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusa sámi álbmogii. Sámediggeráđđi dáhtui vuđolaš proseassaid movt váldit vára sámi buhcciid vuogatvuodain ja dárbbuin plána čuovvoleamis.

Prošeaktaruđat

Sámediggi hálddaša ruđaid čuovvolit ráđđehusa doaibmaplána dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalussii sámi álbmogii, Mánngabealátvuohhta ja ovttdássásašvuohhta. Stuurimus oassi ruđain juolluduvvo dearvvašvuoda- ja sosiálaprošeavttaide ohcamiid vuodul.

Jagis 2007 lea Sámediggi juolludan badjelaš 3 miljon ruvno dearvvašvuoda- ja sosiálaprošeavttaide dáid vuoruhuvvon áŋgiruššansurggiin:

- guorahallan- ja prošeaktabarggut main lea ulbmilin heivehit dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusaid sámi duohtavuhtii.
- bargovugiid ovddideapmi ja doaibmabijuid heiveheapmi iešguđet dárbbuide dan dábálaš dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusas sámi guovlluin.
- dearvvašvuoda- ja sosiálabargiid oahpaheapmi sámegeilas ja kulturáddejumis.
- prošeavttat main lea ulbmilin ovddidit evttohusaid buriid veahkkeneavvuide vai sáhtta mihtidit ja sihkkarastit kvalitehta dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusas sámi álbmogii.

Sámediggi lea searvan prošeaktaruđain mánngga buori prošeaktii. Ovdamearkan sáhtta namuhit Omasvuona suohkana guokte prošeavtta gárrenmirkofuolahusas ja dearvvašvuodasuorggis. Prošeavttaid ulbmilin lea fievrridit sámi giela ja kultuvrra suohkanlaš dearvvašvuoda- ja sosiálafálaldahkii. Čakčamánuš bovdii suohkan vásáhuskonferánsii gos ovdanbukte prošeavttaid bohtosiid. Nugo lea bohtán ovdan raporttain ja konferánssa ovdanbuktimis, leat doaimmaid bohtosat leamaš posiitiivalaččat ja buorit. Sámediggi doalai sáhkavuoru ja oassálastii konferánssas. Sámediggi lea maid juohkán stipeanddaid lassiohppui psykososiálalaš barggus mánáid ja nuoraid gaskkas.

Mis leat unnán duodaštuvvon dieđut sámi mánáid bajásšaddaneavttuid birra. Mii diehtit ahte mánáidsuodjalusas váilu sámi giella ja kulturgelbbolašvuohhta. Dat mielddisbukta ahte sámi váhnemiidda/ovddasteddjiide soaita leat váttis váldit oktavuoda mánáidsuodjalusain ja veahkkebálvalusain. Mii eat ge dieđe galle sámi máná leat dárre biebmuovttuin. Dán lea Sámediggi mánngii deattuhan ovddasvástideaddji eiseválddiide, ja áigut ain deattuhit dan. Sáhtta maid leat ágga geahčadit fylkkamánni bearráigeahččandoaimma go guoská sámi giella ja kultuvrra áimmahuššamii bálvalusain.

Maiddái dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusas muđui váilu sámi giella- ja kulturgelbbolašvuohhta. Dan dihtii lea deatalaš dan áimmahuššat iešguđet dearvvašvuoda- ja sosiálafágalaš oahpuin

